

Kateřina Charvátová

KAROLINUM

Dějiny
cisterckého řádu
v Čechách
1142–1420

II

Kláštery založené ve 13. a 14. století

Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420

II. Kláštery založené ve 13. a 14. století

Kateřina Charvátová

První vydání recenzovali:

prof. PhDr. Zdeňka Hledíková, CSc.

prof. PhDr. Petr Čornej, CSc.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Praha 2026

Redakce Martin Janeček

Obálka a grafická úprava Jan Šerých

Sazba a grafická úprava map studio Lacerta

(www.sazba.cz)

Vydání první elektronické, odpovídá druhému, doplněnému
a přepracovanému tištěnému vydání (2014)

© Kateřina Charvátová, 2002, 2014

Photographs © 2014 - Oto Palán, no. 41, 49, 50, 57-59, 63, 64,
69, 161-164, 166, 168-172; Hana Toušková, no. 3-5, 7-10, 12-17,
19, 32-35, 37, 40, 43, 46-48, 51, 55, 56, 61, 62, 65, 71, 75, 80, 81,
83-86, 88, 89, 91, 97, 99, 101, 104, 105, 108, 111, 113, 114, 116,
118, 123-126, 128, 131, 135, 137, 138, 140, 141, 143-145, 151,
152, 154-160

ISBN 978-80-246-2611-6

ISBN 978-80-246-6338-8 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Předmluva ke 2. vydání / 7

Vyšší Brod / 9

Zlatá Koruna / 89

Svaté Pole / 165

Zbraslav / 202

Skalice / 294

Pohled / 333

Sezemice / 377

Résumé / 406

Seznam zkratk / 414

Seznam pramenů a literatury / 415

Seznam vyobrazení / 437

Rejstříky / 445

Janovi

Předmluva ke 2. vydání

Předkládaná publikace představuje druhý díl rozsáhlejšího projektu *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420*, zabývajícího se působením jednoho z nejvýznamnějších mnišských společenství středověké Evropy v českém prostoru. Navazuje na první svazek s podtitulem *Fundace 12. století*, který vyšel v nakladatelství Karolinum v roce 1998 a ve druhém vydání roku 2013.

První díl obsahuje vedle úvodu do problematiky portréty pěti nejstarších řádových domů, totiž Sedlce, Plas, Pomuku, Hradiště nad Jizerou a Oseku. Nyní předkládaná druhá část, *Kláštery založené ve 13. a 14. století*, navazuje dalšími monografickými kapitolami, zaměřenými tentokrát na mladší filiace. Čtenář má možnost seznámit se s medailony mužských opatství ve Vyšším Brodě, Zlaté Koruně, Svatém Poli, Zbraslavi a Skalici, stejně jako se dvěma výhonky ženské větve řádu v Českém království, ústavy v Pohledu a Sezemicích.

Portréty jednotlivých klášterů jsou členěny obdobným způsobem jako v prvním svazku. Kapitola začíná stručným úvodem, po němž přichází pasáž věnovaná založení kláštera, pak nástin dějin opatství do počátku husitských válek a oddíl o pramenné základně, s níž může historik pracovat. Výklad pokračuje částmi zabývajícími se vztahy ústavu ke kurii, cisterckému řádu a českým panovníkům. Vzhledem k tomu, že žádný z klášterů 13. a 14. století neměl svou filiaci, odpadají podkapitoly věnované dceřiným ústavům. O konventu a jeho představitelích vypovídají pasáže s názvem Opati, respektive Abatyše kláštera. Poté se pozornost zaostřuje na materiální stránku opatství, jeho pozemkovou držbu, kolonizační činnost a informace o ekonomických aktivitách ve středověku. Portrét jednotlivých klášterů doplňují pojednání o architektuře,

o zachovaných uměleckých dílech, o klášterní knihovně, případně o duchovních aktivitách mnichů daného opatství.

Jednotná linie výkladu slouží ke snadné orientaci čtenáře, především v relativně dlouhých textech, jakými jsou zejména portréty klášterů ve Vyšším Brodě, ve Zlaté Koruně a na Zbraslavi. Mluvím-li o jednotné linii, musím doplnit, že ne každá kapitola obsahuje všechny části. Popisy pramenně chudších klášterů, např. Svatého Pole nebo Skalice, postrádají některé oddíly, stejně jako portréty ženských ústavů, jejichž písemnosti mají poněkud jiný charakter. Rozšířena je naopak kapitola o Zbraslavi, a to o tematicky výjimečné pojednání o královském pohřebišti. Textovou část stejně jako v prvním díle doplňují četné ilustrace, především fotografie a mapy.

Při přípravě druhého vydání byly medailony jednotlivých klášterů aktualizovány – doplněny o novou literaturu a o nové poznatky, jichž za dvanáct let, jež uplynuly od první verze této knihy, přibýlo překvapivě mnoho.

Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420, zahrnující čtyři plánované svazky, vznikají s podporou Grantové agentury České republiky, která se podílela jak financováním přípravných prací, tak i příspěvkem na vydání jednotlivých knih. Za tuto finanční pomoc jsem Grantové agentuře České republiky zavázána, neboť bez ní by se tento projekt nemohl uskutečnit.

Mé upřímné poděkování patří všem kolegům, kteří mi s přípravou druhého dílu pomáhali. Jmenovitě chci vyjádřit svůj dík alespoň PhDr. Kláře Benešové, PhDr. Anně Kubíkové a Mgr. Dušanu Foltýnovi, stejně jako autorům lektorských posudků prof. Zdeňce Hledíkové a prof. Petru Čornejovi. Jim všem vděčím za mnohá upřesnění textu a za četné podněty, které obohatily mou práci. Děkuji též všem autorům fotografií za desítky snímků a své rodině za trpělivost, s níž snáší trvalé soužití s cisterckou problematikou.

Praha, 16. února 2014

Kateřina Charvátová

Vyšší Brod

První cistercká fundace 13. století vznikla s velkým odstupem od klášterů založených ve 12. věku. Od založení oseckého kláštera ji dělilo celé půlstoletí. Zatímco v intervalu 1140–1150 vznikly tři cistercké kláštery a mezi lety 1150–1200 další dva, období 1200–1250 nepřineslo žádnou novou lokaci. Ne že by v první polovině 13. století zájem o zakládání cisterckých domů ustal, avšak ani jeden z pokusů nebyl korunován úspěchem. Zdařila se teprve fundace Rožmberků ve Vyšším Brodě z konce 50. let 13. století. Založení Voka z Rožmberka přes peripetie osudu žije dodnes a je svědectvím kontinuity práce cisterciáků na českém území od středověku až po naše časy.

Vyšebrodské opatství, strmící na břehu Vltavy v dramatickém pošumavském kraji, patří mezi nejpůsobivější české středověké církevní památky. Klášter, který si dodnes zachovává mnoho ze svého středověkého koloritu, již zdálky vítá návštěvníky, ať již do Vyššího Brodu přicházejí jako zbožní poutníci, turisté, či jako vodáci, kteří nasedají na své lodi přímo pod klášterem a vydávají se tak jako kdysi dávno cisterciáci na cestu po Vltavě do nitra země.

ZALOŽENÍ KLÁŠTERA

Opatství ve Vyšším Brodě založil v roce 1259 jeden z nejváženějších šlechticů Českého království, Vok z Rožmberka, který v soustátí Přemysla II. Otakara náležel k předním dvořanům a politikům. Ve službě panovníkovi dosáhl významných úřadů; stal se doživotním maršálkem Českého království, v roce 1256 byl pověřen správou Horních Rakous jako *iudex provincialis* a konečně

[1] Vyšebrodský klášter leží na břehu Vltavy v lesnaté pošumavské krajině. Letecký snímek kláštera a jeho nejbližšího okolí.

roku 1260 byl jmenován zemským hejtmanem ve Štýrsku. Za prokázané služby jej Přemysl II. Otakar odměnil udělením hrabství Raabs, ležícím v rakouském Waldviertlu.

Vok byl členem nejvýznamnějšího českého šlechtického rozrodu své doby – Vítkovců. Ti na přelomu 12. a 13. století zahájili kolonizaci jihočeské krajiny, na níž se podílel i Vok z Rožmberka. Jeho kolonizační iniciativa se dotýkala zejména horního Povltaví, které přikázal plánovitě kultivovat a kde dal také postavit jako centrum nové oblasti hrad Rožmberk, jehož jméno začal používat jako svůj predikát. Vokova držba nezahrnovala jen statky na českém území, ale sahala též hluboko do sousedního Mühlviertlu, kde se Vítkovci majetkově uplatňovali již od konce 12. věku. S tamní šlechtou byli Vítkovci i Vok osobně spojeni také příbuzenskými svazky. Vyšší Brod a jeho okolí, ležící v nejjihnějším cípu Čech, představovaly přirozenou spojnici mezi českými a hornorakouskými državami pána z Rožmberka.¹

Právě toto území si Vok vybral pro fundaci cisterckého opatství, jež se mělo stát viditelným pomníkem jeho zbožnosti. Pověst, že klášter založil jako díkůvzdání za to, že byl zázračně zachráněn z rozvodněných vod Vltavy, patří k zakladatelským mýtům oblíbeným obzvláště v barokní historiografii. Fundátorská aktivita Voka z Rožmberka však nepostrádala vedle ryze zbožného záměru ani aspekty ekonomické. Církevní fundace představovala příslib kultivace a zaručovala zachování práv Rožmberků na tuto oblast i do budoucna.

Místo určené pro klášter se nacházelo asi hodinu cesty od hradu Rožmberka proti proudu Vltavy. I když většina tamního kraje byla ještě pokryta neprostupnými hvozdy, vybral Vok polohu v těsné blízkosti jednoho z mála center celé oblasti, jen několik set metrů od sídliště na obchodní stezce spojující Čechy s Rakouskem, konkrétně s významným centrem Horního Rakouska, Lincem. Osada s tržními funkcemi se nazývala Vyšší Brod, respektive Hohenfurt, jak zněla původní německá podoba jména,² které toto místo získalo podle brodu přes Vltavu, jenž zde umožňoval karavanám překročit řeku. Podle osady dostal jméno i klášter nazývaný latinsky Altovadum, což je rovněž překlad téhož názvu.

Není vyloučené, že volba místa, i když přestupovala řádová pravidla o odloučenosti klášterů, vycházela z reálné komunikační dostupnosti v téměř neosídlené krajině. Pomineme-li blízkost tržního ústředí, vyhovovala poloha cisterckým předpisům. Klášter byl založen ve stráni nad soutokem Vltavy s Menší Vltavicí, v terénu chráněném před vzedmutými jarními vodami řeky. Hluboké vltavské údolí vklíněné mezi vysoké kopce, dosahující do výšky přes 1000 m, skýtalo mnichům klid k rozjímání.

Na výběr řádu cisterciáků pro nově zakládaný klášter měla patrně vliv Vokova choť Hedvika, která pocházela z rakouského hraběcího rodu Schauenbergů.³ Rodovým klášterem Schauenbergů byl totiž cistercký ústav ve Wilheringu,⁴ který se stal mateřským domem vyšebrodského opatství. Nová fliace se napojila na morimondskou větev řádu jako potomek Cîteaux v páté generaci.

¹ K Vokovi z Rožmberka srv. nejnověji V. Vaníček, *Rodová politika Vítkovců a strukturální proměny jihočeského regionu v soustátí krále Přemysla II. Otakara*, in: Českorakouské vztahy ve 13. století, ed. M. Bláhová, I. Hlaváček, J. Hrdina, P. Kubín, Praha 1998, s. 77–93. Zde též citována starší literatura k tématu.

² Tržní osada s kostelem doložena poprvé právě v zakládací listině vyšebrodského kláštera (*CDB VI/1*, č. 188, s. 300).

³ Vazby mezi Vítkovci a Schauenbergy se neomezily pouze na sňatek mezi Hedvikou ze Schauenbergu a panem Vokem, ale měly již delší tradici. Volba Wilheringu jako mateřského domu pro Vyšší Brod byla výsledkem dobrých vztahů obou rodů (F. Tadra, *Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských*, Praha 1897, s. 204).

⁴ K Wilheringu monograficky R. Guley, *Das Zisterzienserstift Wilhering in Oberösterreich*, Wien 1928. Z mála nových prací se Wilheringu věnuje monografie F. Keplingera, *Beiträge zur Geschichte der Wissenschaftspflege im Zisterzienserstift Wilhering*, Wien 1969, sledující vývoj klášterní knihovny ve 12.–15. století a okruhy intelektuálních zájmů tehdejších wilherinských bratrů.

Cîteaux	→	Morimond	→	Ebrach	→	Rein	→	Wilhering	→	Vyšší Brod
1098		1115		1127		1129		1146		1259

[2] Filační řada vyšebrodského kláštera.

Založení opatství ve Vyšším Brodě je dokumentováno řadou listin, takže patří spolu se Zbraslaví k českým cisterckým ústavům, jejichž počátky známe poměrně dobře.⁵ Vyšebrodské materiály potvrzují, že fundace představovala záležitost dosti dlouhodobou. Nejstarší dokument, který dosvědčuje Vokův záměr založit nový klášter, je fundátorova žádost adresovaná mateřskému domu řádu v Cîteaux. Nedatovaná listina pochází snad z roku 1258 a předcházela projednávání nové fundace na generální kapitule v témže roce.⁶ Vzhledem k tomu, že se listina zachovala v archivu wilheringského kláštera, lze se oprávněně domnívat, že Vokovu žádost v Cîteaux přednesl právě opat z Wilheringu. Následně generální kapitula rozhodla o inspekci místa, kde měl být klášter založen. Za inspektory vybrala opaty z Pomuku a z hornorakouského Baumgartenbergu.⁷ Inspekce však nebyla během roku provedena, a tak generální kapitula opakovala v září 1259 výzvu znovu, přičemž složení komise opatů zůstalo stejné.⁸

Mezitím již došlo k vlastnímu zakládacímu aktu, který se odehrál ve Vyšším Brodě, a to za účasti pražského biskupa Jana III., který při té příležitosti posvětil svatyni nového kláštera. Konfirmace Jana III., datovaná 1. června 1259, se pokládá za quasi-zakládací listinu vyšebrodského kláštera. Touto listinou biskup stvrzuje založení a obvěnění nového domu. Jako fundátor je jmenován Vok z Rožmberka, po jeho boku vystupuje manželka Hedvika, jež dává k založení a obdarování svůj souhlas.⁹ K fundaci se kladně vyjádřili též Vokovi příbuzní Vítek a Budivoj z Krumlova, kteří přispěli k obdarování cisterciáků svými podíly na tzv. Klášterním lese.¹⁰

Obvěnění vyšebrodského opatství sestávalo z několika značně rozptýlených vsí v jižních Čechách, po jedné vsi v Horním Rakousku a ve Slezsku, dále z výnosu tří kostelů, podílů na desátcích z různých vsí a dalších práv. Značný díl nadace představoval rozlehlý Klášterní les, který se rozkládal na jih a jihozápad

⁵ K založení vyšebrodského kláštera detailně J. Čechura, *Počátky vyšebrodského kláštera*, Jihočeský sborník historický 50, 1981, s. 4–16.

⁶ *CDB V/1*, č. 187, s. 296–297.

⁷ *Statuta II*, 1258, č. 50, s. 448.

⁸ *Statuta II*, 1259, č. 50, s. 459.

⁹ *CDB V/1*, č. 188, s. 298–300.

¹⁰ *CDB V/1*, č. 189, s. 300–302. Vítek a Budivoj z Krumlova svůj souhlas při vlastním založení vyslovili asi pouze ústně. K jeho zlistinění, ač nese stejné datum jako zakládací listina, tj. 1. června 1259, došlo zřejmě později, a to v klášteře samém, neboť obě identické listiny nesou stopy přijímeckého vyhotovení. (Blíže k tomu J. Šebánek, S. Dušková, *Česká listina doby přemyslovské. Listina nižších feudálů duchovních – listina feudálů světských*, in: Sborník archivních prací 6, 1956, s. 180).

[3] Les s obrovskými žulovými kameny bezprostředně nad klášteřem. Podobně nehostinně asi vypadal i areál dnešního opatství v polovině 13. století, když mniši přišli do Vyššího Brodu.

od Vyššího Brodu, při dnešní hranici s Rakouskem. Převážně horský terén znemožňoval jeho větší hospodářské využití; pouze příhodnější část se v budoucnu stala místem klášterní kolonizace.¹¹

Výnos klášterních statků patrně dosáhl hodnoty 60 talentů, což byla suma, kterou sliboval Vok z Rožmberka již ve své žádosti adresované do Cîteaux.¹²

¹¹ Cisterciáci dostali od svého zakladatele Vyšší Brod patrně i s přílehlou tržní osadou a patronátním právem k jejímu kostelu; v okolí Vyššího Brodu jim připadl rozsáhlý Klášterní les, dále právo rybolovu ve Vltavě od potoka Mokřý po hranice panství Vítky z Krumlova. Navíc získali kostel v Rožmitále s třetinou desátků ze vsí, které náležejí k farnosti, a s desátkem ze dvora Michnice, kostel v Přídolí s plným desátkem příslušných vsí, dvora v Polné a ze sedmi popluží ve Slavčticích. Vedle toho vsi Sedlice (u Přídolí), Dobrou Vodu (u Horní Stropnice) a Wintersdorf v Horních Rakousích. Dále třetinu desátku z Litvínovic a Plané (jižně od Českých Budějovic) a v budoucnu též třetinu desátku ze vsí, které budou lokovány mezi Vltavou a Menší Vltavicí a budou náležet k vyšebrodské farnosti. Vsi Babice a Ponědraž u Veselí nad Lužnicí, díly desátků ze Žumberka a Stradonic, celý desátek ze dvora Malšice. Vedle těchto statků klášter získal též ves Kotchen, dnes Chocianow, ležící v polské části Opavska (*CDB V/1*, č. 188, s. 298–300).

¹² *CDB V/1*, č. 187, s. 297.

Základ majetku, jak se zdá, tvořil výnos z kostelů v Rožmitále na Šumavě a Přídolí, k jejichž předání cisterciákům si zakladatel vyžádal souhlas biskupa ještě před vlastní fundací.¹³ Nadaci vyšebrodského řádového domu nemůžeme pokládat ani za příliš bohatou, ani za příliš výhodnou. Zejména značná rozptýlenost předávaných statků netvořila příznivý základ pro funkční hospodářství. Tento poznatek překvapuje, obzvláště když uvážíme, že zakladatelem opatství byl jeden z nejvýznamnějších mužů království a na obvěnění se podíleli též další členové mocného vítkovského rodu.

Pro vysvětlení tohoto rozporu je nutno obrátit pozornost k osídlení oblasti v okolí Rožmberku a Vyššího Brodu. Vyšebrodský řádový dům, tak jako mnohé jiné české kláštery, byl založen v kolonizační oblasti, a to v čase, kdy zde plánovitě osídlování krajiny teprve začínalo. Fundace kláštera přitom tvořila součást širšího kolonizačního projektu organizovaného rodem Vítkovců.¹⁴ Vítkovská kolonizace postupovala od severu k jihu proti proudu Vltavy a na sám její horní tok, kde leží Vyšší Brod, tehdy ještě nedospěla. S ohledem na to, že přímé okolí kláštera nebylo ještě přeměněno v zemědělskou krajinu, která by mohla skýtat obživu pro cisterciáky, uchýlil se zakladatel k jinému, a jak jsme mohli vidět, značně pestrému zdroji příjmů. Bylo přitom typické, že hlavní skupina lokalit, z nichž vycházely platy směřující do opatství, ležela níže po proudu Vltavy, zejména v okolí pozdějších Českých Budějovic, kde již kolonizace z větší části proběhla. Hluboko na jih vysunutě založení cisterckého kláštera, v tehdy ještě pusté krajině, s sebou nutně nese otázku, do jaké míry zakladatel kláštera počítal s kultivační účastí samotných cisterciáků. Vzhledem k již zmíněnému podhorskému a horskému charakteru okolí Vyššího Brodu můžeme soudit, že Vok z Rožmberka budoucí kolonizační práci kláštera asi příliš velký význam nepřikládal. Uvažoval-li o dalším rozvoji statků své fundace, snad si představoval spíše obdarovávání kláštera vesnicemi, které Rožmberkové a krumlovská větev Vítkovců právě zakládali v oblastech ležících severněji v příhodnějších krajinných i klimatických podmínkách.

V následujícím roce 1260 se Vok z Rožmberka ještě k založení kláštera vrátil vydáním listiny, v níž znovu vypočetl, upřesnil a upravil původní nadaci a obdaroval mnichy dalšími statky, konkrétně dvěma vinicemi v Rakousku.¹⁵ Poněkud nejasné jsou okolnosti vzniku tří listinných fals hlásících se do roku 1261. Nejznámější z nich, nesoucí datum vydání 29. května 1261, ještě jednou

¹³ CDB VI, č. 186, s. 295–296.

¹⁴ Ke kolonizačnímu působení Vítkovců v jihočeském prostoru V. Vaníček, *Vzestup rodu Vítkovců v letech 1169–1269*, Folia historica Bohemica 1, 1978, s. 93–108; týž, *Vítkovci a český stát v letech 1169–1269*, Československý časopis historický, 29, 1981, s. 89–110.

¹⁵ CDB VI, č. 230, s. 357–358.

vymezuje klášterní věno. Listina je chápána jako *magna charta* vyšebrodského kláštera, která měla zajišťovat jeho práva před případnými nároky Vokových dědiců. Saša Dušková ji pokládá za kancelářské falsum sepsané ve prospěch opatství Vokovým notářem Rudigerem. Podezřelou listinu si cisterciáci dali v roce 1264 potvrdit od krále Přemysla II. Otakara.¹⁶ Druhé falsum se týká daru Voka z Rožmberka, který měl údajně darovat kostel ve Veselí nad Lužnicí a ves Ponědraž. Na druhou listinu navazuje třetí falsum – potvrzení patronátního práva ke kostelu ve Veselí nad Lužnicí pražským biskupem Janem III.¹⁷ Všechny tři listiny snad vznikly v důsledku ústních slibů zakladatele, které již za jeho života nebyly zlistiněny. Vok z Rožmberka zemřel totiž následujícího roku 1262. Ve své závěti učinil ještě pro Vyšší Brod nevelký odkaz, kterým rozšiřoval klášterní statky na Budějovicku.¹⁸

Počáteční období vyšebrodského kláštera symbolicky završuje potvrzení fundace králem Přemyslem II. Otakarem v roce 1264.¹⁹ Listina je opět příjemce-kého charakteru, sepsaná ve vyšebrodském klášteře, snad v důsledku jakéhosi ústního jednání s panovníkem, jímž král vzal opatství do své ochrany. Předpokládá se, že cisterciáci přistoupili ke zlistinění tohoto dokumentu v době, kdy Vokovi synové byli ještě nezletilí a mladý ústav hledal záštitu u nejvyššího představitele království.²⁰

Přesné datum, kdy do Vyššího Brodu přišli mniši z Wilheringu, není známo. Jistě se tak stalo v průběhu roku 1259. Snad se již zúčastnili zakládacího aktu na počátku června tohoto roku, i když o jejich přítomnosti neposkytuje zakládací listina žádnou zmínku.

S velkou pravděpodobností ještě před příchodem mnichů započaly práce na výstavbě kláštera. Nezapomínejme, že opatství bylo nejspíše založeno v hlubokém lese, a tak nejprve přišly ke slovu sekery a pily, aby byl vyloučen prostor budoucího kláštera. Pak zřejmě následovala rychlá stavba nejnútnejších budov, nejspíše dřevěných, které umožnily základní provoz opatství. Podle klášterní tradice stála nejstarší sakrální stavba v místech dnešní hřbitovní kaple sv. Anny,

¹⁶ *CDB VI/1*, č. 284, s. 422–424. K listině s. Dušková, *Rudigerus notarius*, Folia diplomatica 1, Brno 1971, s. 72–74; J. Čechura, *Počátky vyšebrodského kláštera*, s. 9–10.

¹⁷ Darování mělo patrně jen ústní charakter a bylo zlistiněno až později v klášteře (*CDB VI/1*, č. 85, s. 424–425). Také konfirmace Jana III., kterou potvrdil předání patronátního práva kostela ve Veselí nad Lužnicí cisterciákům, vznikla jako falsum v klášterním skriptoriu (*CDB VI/1*, č. 286, s. 425–426). Důvodem k vytvoření obou falsů snad byly spory, které o právo ke kostelu ve Veselí nad Lužnicí vedli cisterciáci s tamním plebánem (*CDB VI/1*, č. 296, s. 442–443; rekonstruovaná listina *UBH*, č. 12, s. 15–16). Vyšebrodská práva ke kostelu upevnil Václav II. v roce 1302 (*UBH*, č. 55, s. 59–60).

¹⁸ Vok z Rožmberka odkázal vyšebrodskému klášteru Plawe (ves Plav) – „Novum Forum et quicquid ex ista parte Wulte (Vltavy) habeo“ (*CDB VI/1*, č. 335, s. 498). K interpretaci lokality Novum Forum srv. J. Čechura, *Počátky vyšebrodského kláštera*, s. 11. Autor pokládá Novum Forum za součást městečka Rožnov, dnes součásti Českých Budějovic.

¹⁹ *CDB VI/2*, č. 419, s. 623–624.

²⁰ J. Čechura, *Počátky vyšebrodského kláštera*, s. 11.

[4] Hranici klášterního lesa vymezovala také Čertova stěna. O působivosti tohoto kamenného pole svědčí jeho pojmenování v zakládací listině vyšebrodského kláštera, kde je označen jako „Strassidelnik“.

východně od závěru konventního chrámu. Nesla mariánské zasvěcení a údajně existovala již před příchodem konventu.²¹ K této kapli se patrně vztahují zprávy o svěcení biskupem Janem III. v roce 1259.²²

DĚJINY VYŠEBRODSKÉHO KLÁŠTERA DO HUSITSKÝCH VÁLEK

Vyšebrodský klášter vznikl jako soukromé založení Voka z Rožmberka. S Rožmberky zůstal spojen až do počátku 17. století, kdy v roce 1611 v osobě Petra Voka tento nejpřednější panský rod Českého království vymřel. Život ve stínu Rožmberků formoval po celou předhusitskou dobu vývoj opatství a silně ovlivnil jeho osudy. Zakladatelský rod představoval pro klášter po staletí oporu, díky níž se cisterciákům podařilo projít i obtížnými údobími bez větších problémů. Na druhé straně Rožmberkové po celou dobu společné existence využívali svých zakladatelských práv a zasahovali jak do života konventu, tak i do hospodářských záležitostí kláštera. Po celé sledované období až do počátku 15. století byl vždy také vládnoucí Rožmberk označován ve vyšebrodských listinách jako *fundator noster*.²³

Obzvláště silně zasáhl do záležitostí opatství na samém konci sledovaného období Oldřich II. z Rožmberka a v krizovém období husitských válek využil majetku Vyššího Brodu jako finanční rezervy pro své vlastní potřeby. Několik století trvající vazby mezi Rožmberky a jejich rodovým klášterem představují v našem prostředí nejmarkantnější příklad dopadu zakladatelských práv na vývoj kláštera.²⁴

Významnou roli ve vztahu k zakladatelskému rodu sehrál Vyšší Brod jako nekropole Rožmberků. Bez nadsázky můžeme říci, že zamýšlená funkce kláštera jako rodového pohřebiště tvořila jednu z významných pohnutek pro založení

²¹ O nejstarší oratoři pojednávají P. Vlček, P. Sommer, D. Foltýn, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 689.

²² Zmínka o vysvěcení kostela pochází z podezřelých listin Vítka a Budivoje z Krumlova, datovaných 1. června 1259 (*CDB VI*, č. 189, s. 300–302), o nichž již byla zmínka v poznámce 10). Do jaké míry pozdější vznik listin (k jejich sepsání došlo nejpozději v 70. letech 13. století) ovlivňuje dataci výstavby a posvěcení první vyšebrodské kaple, není zcela jasné.

²³ Označení *fundator noster*, případně *fundatores nostri*, týkala-li se více členů vládnoucí rodiny, nalezneme např. na listinách *UBH*, č. 91, s. 92, z roku 1348; č. 102, s. 108, z roku 1353; č. 154, s. 177, z roku 1379; *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka, I, 1418–1437*, ed. B. Rynešová, Praha 1929, č. 6, s. 5–6.

²⁴ K zakladatelským právům má stále platnost práce V. Vaněčka, *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.–15. století)*, I, Praha 1933 (k právům Rožmberků vůči vyšebrodskému opatství a jejich konkrétnímu uplatňování s. 14, 16, 20, 23, 26, 19, 33, 48, 50, 52, 60, 73, 84, 90). Nověji k problematice zakladatelských práv v cisterckém prostředí J. Čechura, *Das Wirtschaftsmodell der Zisterzienserklöster in Böhmen*, in: *Historia i kultura cysterśów w dawnej Polsce i ich europejskie związki*, ed. J. Strzelczyk, Poznań 1987, s. 87–110; T. Borovský, *Zakladatelská práva ždárského kláštera do počátku 16. století*, Časopis matice moravské 117, 1998, s. 323–340; Týž, *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*, Brno 2005.

této církevní instituce. Snad ovlivnila i výběr řádu, který sem byl uveden. Cistercké domy oddávající se kontemplaci patřily pro svou mimořádnou zbožnost k velmi vyhledávaným místům posledního odpočinku. V celoevropských rozměrech najdeme mnoho cisterckých opatství, která sloužila jako rodová pohřebiště.²⁵

Podle nekrologia *Nota fundatores monasterii Altovadensis* Jakuba Novohradského z roku 1479 byl v opatství jako první z Rožmberků pohřben zakladatel kláštera, který byl do Vyššího Brodu převezen ze Štýrského Hradce, kde zemřel.²⁶ Po něm pak až do vymření rodu následovalo deset generací Rožmberků, celkem 36 osob, které spolu se třemi členy krumlovské větve Vítkovců spočinuly v posvěcené půdě kláštera. Mezi pohřbenými osobami je nutno zmínit bývalou českou královnu Violu Těšínskou, vdovu po Václavu III., která se svým druhým sňatkem stala manželkou Petra I. z Rožmberka. Vyšebrodský konventní chrám představuje nejvýznamnější české rodové mauzoleum s kontinuitou od poloviny 13. do počátku 17. století. I když ve Vyšším Brodě spočinula většina členů rožmberské rodiny, klášter nebyl jediným pohřebním místem Rožmberků. V menší míře obdobnou roli plnil též kostel augustiniánské kanonie v Třeboni nebo chrám sv. Víta v Českém Krumlově.²⁷

Počáteční vývoj opatství se tak jako u jiných klášterů odehrával zcela pod vlivem zakladatelské rodiny. Do osudů kláštera velmi rychle zasáhlo soupeření Vítkovců s Přemyslem II. Otakarem, které narůstalo od 60. let a vyvrcholilo vzpourou české šlechty proti panovníkovi v roce 1276. Nejprve si panovník vynutil směnu části vyšebrodského zboží u nově založených Českých Budějovic, neboť tyto lokality potřeboval pro ekonomické posílení své fundace.²⁸ Klášter

²⁵ E. Dąbrowska, *Le rite funéraire propre à l'ordre de Cîteaux. Son développement, sa réception, ses filiations*, in: *Unité et diversité cisterciennes*, St.-Étienne 2000, s. 223–231.

²⁶ *Nota fundatores monasterii Altovadensis* Jakuba Novohradského je publikována M. Pangerlem v *UBH*, s. 382 až 391.

²⁷ Hrobka se nacházela pod presbytářem konventního chrámu a po pohřbu posledního Rožmberka, Petra Voka, jímž se osudy zakladatelského rodu završily, byla uzavřena. Dodnes je v presbytáři k vidění náhrobík rožmberského rodu, zobrazující zakladatele kláštera Voka z Rožmberka, historizující dílo snad z první třetiny 17. století. Detailněji k tomuto tématu: J. Pavel, *Vyšší Brod. Kraj – klášter – město*, Praha 1932, s. 25–26; M. Hlinomaz, *K interpretaci, době vzniku a původci tzv. rožmberského náhrobku ve Vyšším Brodě*, Jihočeský sborník historický 56, 1987, s. 71–80; M. Hlinomaz, V. Kolda, *Vyšebrodský klášter – nekropole Rožmberků*, Jihočeský sborník historický, 57, 1988, s. 173–183; J. Štěpek, *Ještě k problematice tzv. rožmberského náhrobku v cisterciáckém klášteře ve Vyšším Brodě*, Jihočeský sborník historický 66–67, 1997–1998, s. 101–103. K možnostem antropologického výzkumu uložených koster M. Hlinomaz, *Ke kulturně historickému významu cisterciáckého opatství ve Vyšším Brodě (Několik tezí k možnostem interdisciplinárního výzkumu monastické lokality)*, in: 900 let cisterciáckého řádu, ed. K. Charvátová, Praha 2000, s. 174.

²⁸ *CDB V/2*, č. 693, s. 332–333. Panovník směnil s klášterem čtyři vyšebrodské statky v oblasti Budějovic (Stradonice, Plav, Malšice, Zábofi) za čtyři své vsi u Hluboké nad Vltavou (Němčice, Vlhavy, Chrástany, Tupesy). První tři z vyšebrodských lokalit pocházely z nejistého Vokova věnování z listiny uváděné někdy jako magna charta kláštera (*CDB VI*, č. 284, s. 424). Srv. též J. Žemlička, *Právo „nucené směny“ při zakládání středověkých měst*, Český časopis historický 96/1998, s. 502–531, k vynucené směně vyšebrodského kláštera s. 515.

doplatil patrně popleněním a zcizením svých statků i na královo trestné tažení do jižních Čech v roce 1277.²⁹

V souvislosti s nejistým postavením opatství v době války mezi Vítkovci a panovníkem potvrdil v roce 1278 papež Mikuláš III. Vyššímu Brodu všechna jeho privilegia a na žádost vyšebrodských se snažil též zjednat bezpečí pro opatství i jeho majetek, přičemž ochranou kláštera pověřil pražského biskupa.³⁰

Velká politika se dotkla vyšebrodských mnichů znovu v roce 1290, když přijali do zdí svého opatství tělo Závaše z Falkenštejna. Závaš z Falkenštejna, za krále Přemysla II. Otakara představitel odbojných Vítkovců, později druhý manžel královnyn-vdovy Kunhuty a nakonec vězeň krále Václava II., skončil svůj život na popravišti pod hradem Hlubokou 24. srpna téhož roku. V dobách své slávy Závaš patřil k dobrodincům kláštera; cisterciákům věnoval nádherný zdobený kříž, obsahující vzácnou relikvii, dřevo z Kristova kříže. Tzv. Závašův kříž se dodnes zachoval v klášterním pokladu. Mniši svému mecenáši neodepřeli pohřeb, nepochovali ho však jako většinu Rožmberků v rodové hrobce v kostele, ale ve druhém nejčestnějším prostoru opatství, v kapitulní síni.³¹

Velký rozkvět přinesla Vyššímu Brodu doba Petra I. z Rožmberka, který stál v čele rožmberského domu v letech 1310–1347. Petr, jeden z nejmocnějších šlechticů za vlády Jana Lucemburského, bývá často označován jako druhý zakladatel opatství. Petr osvědčil své mecenášství vůči klášteru nejen dary pozemkového majetku,³² ale zasloužil se též o dostavbu konventního chrámu. Když v roce 1346 padl v bitvě u Kresčaku jeho syn Jindřich spolu s Heřmanem z Miličína, věnoval na spásu jejich duší 117 kop grošů, určených na výstavbu opatství. Ke stavbě poskytl i další prostředky, celkem 217 kop grošů.³³ Dal též

²⁹ CDB V/2, č. 868, s. 589–590; J. Šusta, *Soumrak Přemyslovců a jejich dědičtví*, České dějiny II/1, Praha 1935, s. 233; V. Vaníček, *Vítkovci a český stát v letech 1169–1269*, s. 105–106; J. Žemlička, *Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků*, Praha 2011, s. 434.

³⁰ CDB V/2, č. 865, s. 586–587; č. 866, s. 587–588; č. 868, s. 589–590.

³¹ *Nota fundatores monasterii Altovadensis*, UBH, s. 383. O tzv. Závašově kříži se většinou předpokládá, že pocházel z pokladu uherských králů a do rukou Závašových se mohl dostat prostřednictvím jeho druhé manželky, královnyn vdovy Kunhuty, jež byla vnučkou Bély IV. Kříž mohl tvořit součást Kunhutina věna či se stát jejím majetkem v roce 1270, kdy do Prahy přivezla uherské zemské klenoty Kunhutina matka, královna Anna, prchající před králem Štěpánem. Závaš mohl též kříž obdržet u příležitosti svého třetího sňatku s uherskou princeznou Alžbětou. Druhou možností je, že kříž pocházel z pokladu českých králů, a pak se nabízí možnost, že Závaš jej získal díky svému sňatku s královnou vdovou (K. Chytil, A. Friedl, N. P. Kondakov, F. Slavík, *Kříž zvaný Závašův*, Praha 1930, s. 16–17; J. Homolka, *Umělecké řemeslo v době posledních Přemyslovců*, in: *Umění doby posledních Přemyslovců*, ed. J. Kuthan, Roztoky 1982, s. 133; J. Kuthan, *Poklady cisterciáckých klášterů v Čechách a na Moravě*, Umění 36, 1988, s. 130). Za spásu Závašovy duše věnovali jeho bratři klášteru tři vesnice (UBH č. 40, s. 44–45).

³² UBH, č. 65, s. 66–67; č. 76, s. 77–78; č. 88, s. 88–89. T. Šimek, *Kancelář Petra z Rožmberka v letech 1310–1347*, Sborník prací východočeských archivů 1, 1970, s. 14, uvádí, že klášter ve Vyšším Brodě byl vůbec největším příjemcem listin vydaných Petrem I. z Rožmberka (celkem pěti kusů).

³³ *Nota fundatores monasterii Altovadensis*; UBH, s. 385.

zhotovit devět deskových obrazů, známých dnes jako cyklus Mistra vyšebrodského a patřících k předním památkám české gotické deskové malby. Na desce znázorňující Narození Páně se Petr nechal zobrazit jako donátor s modelem kostela, pro nějž byly obrazy určeny, a s rodovým erbem.³⁴

Podle nedoložené tradice měl Petr z Rožmberka inklinovat k mnišskému způsobu života a poprvé v chlapeckém věku, podruhé pak ve stáří chtěl vstoupit do vyšebrodského kláštera. Anna Kubíková, která se osobností Petra z Rožmberka intenzivně zabývala, odmítá možnost, že by se pan Petr kdy stal laickým bratrem kláštera. Připouští pouze, že mohl jako dítě v opatství studovat, potom již však byl jeho osud zcela jednoznačně spojen s povinnostmi pána rožmberského rodu a s funkcí nejvyššího komorníka Českého království.³⁵ Doba Petra I. neznamenalala pro klášter vždy jen období prosperity. Ve 30. letech 14. století zastihla vyšebrodské klášterství válka mezi Janem Lucemburským a rakouským vévodou Albrechtem. Nejspíše v roce 1336 poplenila Albrechtova vojska část klášterního panství včetně městečka Vyššího Brodu.³⁶

Vdova po Petru I., Kateřina z Rožmberka, věnovala roku 1354 klášteru vzácný relikviář s ostatky svatých, které Rožmberkové dostali od Karla IV., uherského krále Ludvíka I., akvilejského patriarchy Mikuláše a pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic. Honosně provedený relikviář obsahoval údajné ostatky sv. Jana Křtitele, apoštolů sv. Petra, Pavla, Ondřeje, Bartoloměje, Matěje, evangelistů sv. Marka a Lukáše, sv. Anny, sv. Máří Magdalény a dalších více než padesáti světců, včetně českých patronů sv. Václava, Vojtěcha, Ludmily a Prokopa.³⁷ Duchovní hodnota tohoto daru musela být značná a pro vyšebrodské cisterciáky znamenala skutečný poklad.

V péči o klášter pokračovali synové Petra I., Jošt († 1369), Petr II. († 1384), Oldřich († 1390) a Jan († 1389). Rozhojňovali statky, potvrzovali starší donace a vystupovali též ve funkci ochránců opatství, když urovnávali jeho majetkové spory s jinými stranami a zasloužili se o to, že získal od Karla IV. osvobození od daní. Pro vzájemné vazby mezi Vyšším Brodem a zakladatelským rodem je výmluvná skutečnost, že Rožmberkové potvrzovali a schvalovali všechny klášterní majetkové transakce.³⁸

³⁴ J. Pešina, *Mistr vyšebrodského cyklu*, Praha 1982, s. 11–12.

³⁵ S hypotézou o možném Petrově mnišském životě vystoupil naposledy R. Štátný, *Tajemství jména Dalimil*, Praha 1991, s. 19–37. K tomu A. Kubíková, *Rožmberské kroniky krátký a sumovní výtah*. IV. kapitola, *Petr I. z Rožmberka*, Jihočeský sborník historický 57, 1988, s. 200–202; též, *Rožmberkové a vyšebrodský klášter*, 900 let cisterciáckého řádu, ed. K. Charvátová, Praha 2000, s. 161–168.

³⁶ Zpráva o poplacení vyšebrodského zboží pochází z počátku roku 1339 (*RBM IV*, č. 637, s. 246–247). Vztahuje se patrně k bojům v roce 1336. Srv. J. Spěváček, *Jan Lucemburský a jeho doba 1296–1346*, Praha 1994, s. 528.

³⁷ *UBH*, č. 104, s. 111–112.

³⁸ Schvalování majetkových transakcí kláštera dokládá na základě listinného materiálu A. Kubíková, *Rožmberkové a vyšebrodský klášter*, s. 164.

[5] Pevné vztahy pojily vyšebrodský klášter s jeho zakladatelským rodem, pány z Rožmberka. Tyto vazby trvaly po celý středověk až do vymření rodu v roce 1611. Rožmberkové si Vyšší Brod zvolili za místo svého posledního odpočinku. Náhrobek rožmberského rodu v konventním kostele ve Vyšším Brodě znázorňuje zakladatele opatství Voka z Rožmberka.

[6] Petr I. z Rožmberka bývá pro svou štedrost vůči vyšebrodskému opatství někdy nazýván druhým zakladatelem kláštera. Mistr Vyšebrodský, deska s výjevem Narození Páně. V pravém dolním rohu je zobrazen Petr I. jako donátor s modelem vyšebrodského kostela, k jehož dostavbě věnoval značné částky.

Ve druhé polovině 14. století uzavřel vyšebrodský řádový dům dvě konfraternity. První, v roce 1377 s řeholními kanovníky sv. Augustina v Třeboni, mohla podobně jako konfraternita mezi cisterciáky na Zbraslavi a augustiniány v Roudnici nad Labem vycházet ze společného zájmu o nové duchovní hnutí prohloubené zbožnosti. S treboňským klášterem spojoval Vyšší Brod i rod

[7] Rožmberkové se osvědčovali po většinu středověku jako významní mecenáši kláštera. Listina s pečetí Petra I. z Rožmberka z roku 1318, jíž Petr věnoval vyšebrodským cisterciákům zádušní dar za svou první manželku Violu Těšinskou, čítající čtyři vesnice a hospodářský dvůr.

zakladatelů, neboť Rožmberkové stáli u zrodu obou těchto institucí. Naproti tomu konfraternita navázaná v roce 1397 s opatstvím v Baumgartenbergu v Horním Rakousku představovala sbratření dvou cisterckých ústavů.³⁹

Během 13. a 14. století cisterciáci za pomoci zakladatelského rodu vytvořili poměrně rozsáhlé panství, které před válkami husitskými zahrnovalo 2 městečka, více než 70 vsí a nejspíše 12 hospodářských dvorů. Klášterní doména se skládala z panství v okolí kláštera, z menší državy u Hořic na Šumavě, z majetků severně od Rožmitálu a ze dvou skupin statků v okolí nejdůležitějšího města jižních Čech, Českých Budějovic. Drobné državy patřily opatství i na území Rakouska. Na rozvoji svého klášterství se cisterciáci podíleli i kolonizací dosud neosídlených území. Díky jejich činnosti byla odlesněna část zboží na Hořicku a některé oblasti již zmiňovaného Klášterního lesa.

Ani vyšebrodský klášter se nevyhnul před polovinou 14. století hospodářské krizi, která tehdy postihla většinu českých klášterů. V následujících letech

³⁹ UBH, č. 150, s. 173–174; č. 185, s. 217–218.

se však opatství podařilo ekonomické potíže překonat. Trvale podporován Rožmberky, prošel klášter většinu druhé poloviny 14. století bez významnějších finančních problémů. Na počátku 15. století se však opět dostal do obtíží. Příčinou byla vnitřní válka za vlády Václava IV., která zachvátila i okolí kláštera, jehož poddaní se začali bouřit. Neplatili dávky, a naopak rozchvacovali klášterní majetek. Pro četné loupeže se okolí Vyššího Brodu stalo natolik nebezpečné, že se opat neodvažoval klášter opouštět.⁴⁰ K těmto vážným problémům se pravděpodobně přidala i jakási blíže neznámá přírodní katastrofa, která situaci opatství ještě zhoršila. Opakované zprávy o pobořených zdech v klášteře, jež naznačují, že poškození se týkalo mnoha budov, zdají se této domněnce nasvědčovat. Vyloučit však nemůžeme ani možnost, že celkově špatný stav klášterního areálu odrážel chudobu kláštera a jeho neschopnost stavby udržovat.

Stejně jako jiné cistercké kláštery i Vyšší Brod zabředl v té době do těžkých dluhů. K materiálním těžkostem se přidaly i problémy mravní, kázeň konventu se začala uvolňovat a docházelo i k vnitřním neshodám.⁴¹ V těchto obtížných letech se klášter obracel ke svým zakladatelům jako k záštitě. Zakladatelský rod, zastupovaný Čeněkem z Vartenberka jako poručníkem nezletilého Oldřicha II. z Rožmberka, a později Oldřich sám se snažili klášteru pomoci po stránce ekonomické a zasazovali se i o nápravu vnitřních problémů.⁴²

Představoval-li počátek 15. století z hlediska ekonomického i z hlediska řádové disciplíny hluboký úpadek, význam opatství z pohledu řádu paradoxně

⁴⁰ Neklid na vyšebrodském panství potvrzují i zápisy v *Popravčí knize pánů z Rožmberka* (ed. A. Kalný, Třeboň 1993, s. 30, 33, 51–53), které hovoří o krádežích a loupežích na klášterství již na konci 14. století. Zajímavá je zpráva o lapkovi, který přepadal v prvním desetiletí 15. století na silnici u kláštera, maskuje se vousy z koňských žíní a kozích chlupů. Lze jen litovat, že z hlediska úpadku kláštera nejdůležitější období mezi léty 1410 a 1420 není v *Popravčí knize* zachyceno. Ke stížnosti opata Oty IV. z Vyhnanic na nebezpečí v okolí kláštera: A. Fialová, J. Hejnic, *Ž korespondence vyšebrodského kláštera na počátku doby husitské*, Listy filologické 102, 1979, č. 3, s. 242.

⁴¹ Stav kláštera zachycuje vyšebrodský rukopis sign. VB 49. Historické zhodnocení tohoto pramene podávají A. Fialová, J. Hejnic, *Manuál ník vyšebrodského převora Jana Staicze z první poloviny 15. století*, Studie o rukopisech 15, 1976, s. 39–61, zde též soupis všech položek zanesených v manuálu níku i se stručnými registry. Srv. též A. Fialová, J. Hejnic, *Ž korespondence vyšebrodského kláštera na počátku doby husitské*, s. 238–245, kde jsou i edice některých významných listin z manuálu níku J. Staicze (srv. zejména č. 2, s. 241–242; č. 3, s. 242). Pobořené budovy zmiňují dvě vyšebrodské vizitace, které snad pocházejí ze 70. let 14. století či z období 1370–1421 (*Kleinere Quellen und Forschungen zur Geschichte des Cistercienser-Ordens*, ed. O. Grillenberger, Studien und Mitteilungen aus dem Benediktiner und Cistercienser Orden 12, 1891, č. 2, s. 444–445; č. 4, s. 447–448).

⁴² Čeněk z Vartenberka jako poručník Oldřicha z Rožmberka se zasazoval o snížení papežských desátků uložených klášteru arcibiskupem Konrádem z Vechty (*Prameny k dějinám duchovenstva v době předhusitské a Husově*, ed. A. Neumann, Olomouc 1926, č. 9, s. 114–115). V srpnu 1418, v době, kdy již předal vládu zletilému Oldřichovi, urovnával jménem svým a Oldřichovým vnitřní spor v klášteře o stravování během půstu (*Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka I*, č. 6, s. 5–6). K osobnosti předního českého šlechtice země vedle četných zmínek ve všech syntézách zabývajících se vládou Václava IV. a prvními léty husitské revoluce viz též monograficky zaměřenou studii I. Rakové, *Čeněk z Vartenberka 1400–1425. Příspěvek k úloze panstva v husitské revoluci*, Sborník historický 28, 1982, s. 57–99. K listině z roku 1418 táž, *Rožmberské teritorium v předečér husitské revoluce (Vztahy Oldřicha z Rožmberka k Čeněkovi z Vartenberka)*, Folia historica Bohemica 3, 1981, s. 269–270.

[8] Opevnění vyšebrodského kláštera s hradbou a věžemi.

posílil. V roce 1402 získal vyšebrodský opat od papeže Bonifáce IX., snad přičiněním Jindřicha z Rožmberka, právo na pontifikálie. Roku 1417, rozhodnutím Jana, opata v Cîteaux, byl vyšebrodský opat jmenován na dobu pěti let výběřcím řádových daní ze všech cisterckých klášterů v Čechách a na Moravě. Významné správní postavení vyšebrodského opatství neskončilo po pěti letech, ale přečkalo husitské války a pokračovalo ještě v 50. letech 15. století. Díky pohraniční poloze opatství význam vyšebrodského ústavu v době husitských válek i v následném období nadále stoupal.⁴³ V roce 1457 se stal Vyšší Brod jako jediný neproblematicky fungující cistercký ústav vedoucím řádovým domem v Českém království. Generální kapitula pověřila vyšebrodského opata vizitací a reformou všech klášterů řádu na území Čech a Moravy.⁴⁴

Přestože opatství ve Vyšším Brodu představovalo po většinu předhusitského období instituci hospodářsky dosti konsolidovanou a na počátku 15. století získalo i významné správní postavení v rámci českých cisterckých řádových domů, zachovávalo si po celý čas poněkud provinční charakter. Spojení s Rožmberky pomáhalo sice klášteru v mnoha ohledech, soukromý charakter však klášter vyřazoval z okruhu politicky či ekonomicky nejvýznamnějších českých řádových institucí, jakými byly např. sedlecký či plaský ústav.

Ani vyšebrodské opatství nezůstalo během husitských válek ušetřeno, podobně jako ostatní kláštery je „boží bojovníci“ vypálili. Útoky na Vyšší Brod se pod vedením Chvala Řepického z Machovic zúčastnili nejspíše husité z Prachatic. Podle tradice zachycené Březanem se tak stalo v roce 1422, zachovaná dobová zpráva umožňuje dataci do období 1422–1424. Mniši katastrofu svého domu patrně nezažili, protože ve dvacátých letech našli ochranu u pana Oldřicha z Rožmberka, který jim poskytl útočiště v českokrumlovském minoritském klášteře. Zde také za účasti celého konventu abdikoval v roce 1426 ze svého úřadu poslední předhusitský opat Přibyslav.⁴⁵

⁴³ Udělení pontifikálií *UBH*, č. 193, s. 234–235. Zásluha Jindřicha z Rožmberka o získání tohoto papežského privilegia zmíněna in: *Nota fundatores monasterii Altovadensis*, s. 388. Doklad o jmenování vyšebrodského opata výběřcím daní *Nachtrage zum Hohenfurter Urkundenbuch*, ed. V. Schmidt, Studien und Mitteilungen aus dem Benediktiner und Cistercienser Orden 22, 1901, č. 58, s. 444. Blíže k tomu A. Fialová, J. Hejnic, *Z korespondence vyšebrodského kláštera na počátku doby husitské*, s. 238–240, edice listin dokládajících posílání vybraných daní z klášterů v Mnichově Hradišti a Sedlci do Vyššího Brodu viz tamtéž, č. 4, s. 242–243; č. 5, s. 243; č. 8, s. 244–245; doklad o placení daně ze Zlaté Koruny viz *UBG* č. 28, s. 613.

⁴⁴ *UBH*, č. 234, s. 290–292. Listinu vydal z pověření generální kapituly morimondský opat Jan.

⁴⁵ V roce 1424 vyznal Michal z Batelova, že byl dva roky u táborského hejtmana Chvala (Řepického z Machovic) „...a ten kraj hubili, mordovali i pálili, i klášter Vyšňobrodský vypálili etc.“ (*Popravčí kniha pánů z Rožmberka*, s. 85). Podrobnější zprávy, které můžeme najít v historické literatuře, např. u D. Kaindla, *Geschichte des Zisterzienserstiftes Hohenfurt in Böhmen*, Böhmisches Krummäu 1930, s. 33, se opírají o mladou a nepřilíživou relaci V. Březana, *Rosenberské kroniky krátký a summovní výtah, popsany na konci léta 1609 v Třeboni*, Časopis Společnosti vlastenského museum II/4, 1828, s. 57. K pobytu konventu v Krumlově: V. Schmidt, *Südböhmen während der Hussitenkriege*, MVGD 46, 1908, s. 230; *Urkundenbuch der Stadt Krummäu in Böhmen 2*, ed. V. Schmidt, A. Picha, Prag 1910, č. 44, s. 14.

Po zklidnění poměrů se vyšebrodští cisterciáci do svého opatství vrátili. Útoky husitů, a zejména požár poškodily klášterní kostel, který nebyl nadále schopen dobře sloužit svým účelům.⁴⁶

Možná i jiné prostory opatství podlehly devastaci. Tyto rány se podařilo časem zahladit. Vzhledem k tomu, že k opravám klášterního areálu došlo relativně brzy, nerozrostly se škody do těch rozměrů jako v jiných kláštorech, které zůstaly téměř dvě století stát v rozvalinách. Vyšebrodský klášterní komplex tak dnes patří k nejlépe dochovaným gotickým klášterním celkům na našem území.

Návratem do opatství problémy cisterciáků neskončily. Válka zuřila dále, a čím déle se prodlužovala, tím více peněz spolykala. Finanční problémy se nevyhnuly ani rožmberskému vladaři Oldřichovi II., neboť jeho aktivní politická účast v průběhu husitských válek byla značně nákladná. V nouzi Oldřich neváhal sáhnout na majetek svého rodového kláštera. V roce 1427 zastavil opatství i jeho zboží svému švagrovi Reinprechtovi z Walsee za 2333 uherských zlatých,⁴⁷ když dal předtím témuž Reinprechtovi do zástavy množství církevních klenotů, včetně pokladů pocházejících z Vyššího Brodu.⁴⁸

Ve druhé polovině 15. století se poměry kláštera znormalizovaly. Vyšebrodský řádový dům vykročil na další pouť staletími, která dosud neskončila. Po čtyřicetileté odlmce způsobené komunistickým režimem se řeholní život do Vyššího Brodu na počátku 90. let 20. století opět vrátil a klášter nyní nachází své nové místo ve struktuře společnosti, která je značně odlišná od dob, kdy cistercká zbožnost nacházela v Čechách široké uplatnění.

PRAMENY K DĚJINÁM KLÁŠTERA

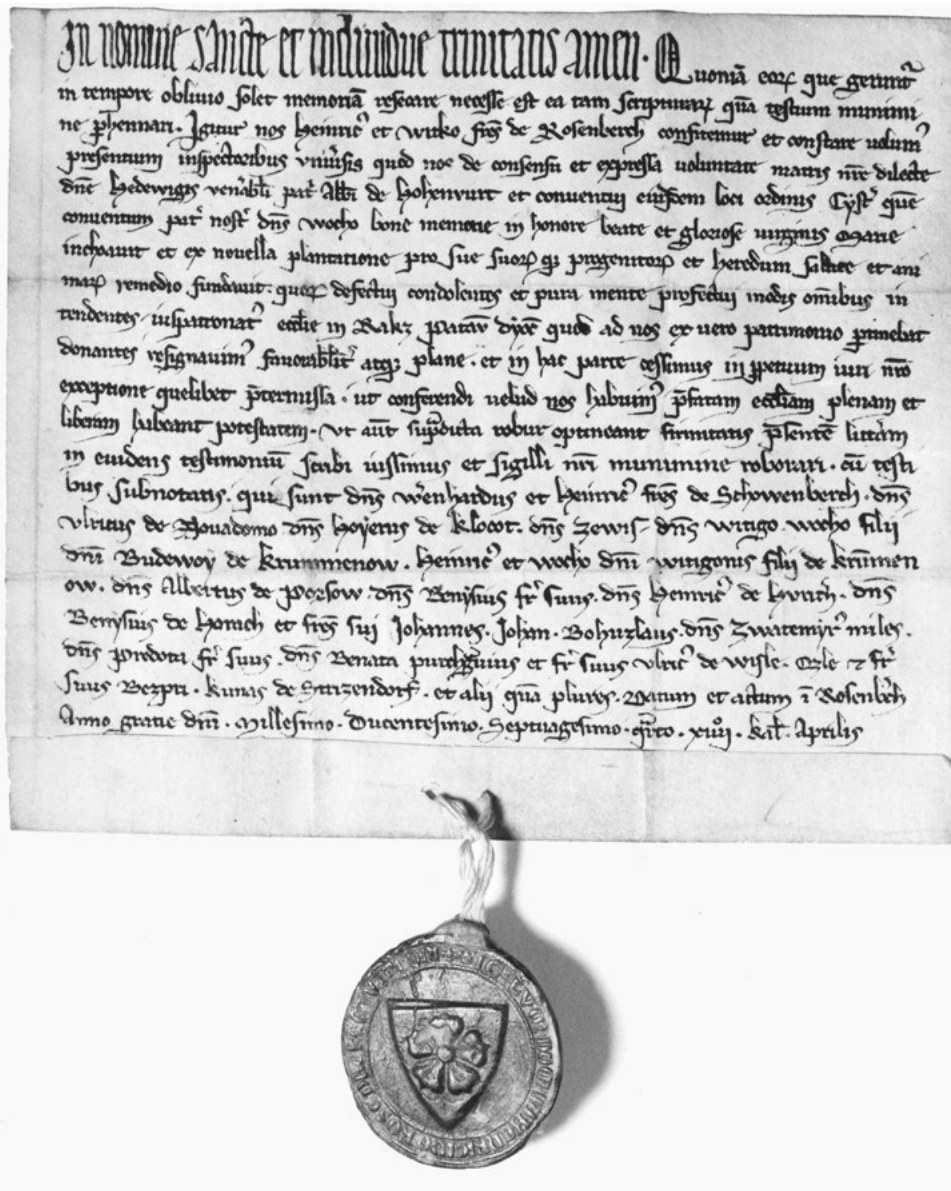
Vyšebrodský archiv patří k nejlépe zachovaným středověkým souborům písemností z českého prostředí. Sbírka klášterních listin přestála bez úhony husitské války ve sklepě pevného krumlovského hradu. Zde zůstala téměř dvě století a do kláštera samého se vrátila snad až roku 1601, kdy Petr Vok z Rožmberka prodal Krumlov císaři Rudolfovi II.⁴⁹ Také další historie byla k vyšebrodským písemnostem milosrdná. Boje třicetileté války se opatství nedotkly a archivu neublížily ani dva velké požáry, jež v klášteře vypukly v letech 1690 a 1709. Péče

⁴⁶ *Monumenta Vaticana VII/2*, č. 1643, s. 643. Žádost opata a konventu vyšebrodského o právo sloužit mše u přenosného oltáře, neboť klášter byl zničen.

⁴⁷ *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka I*, č. 137, s. 91–92.

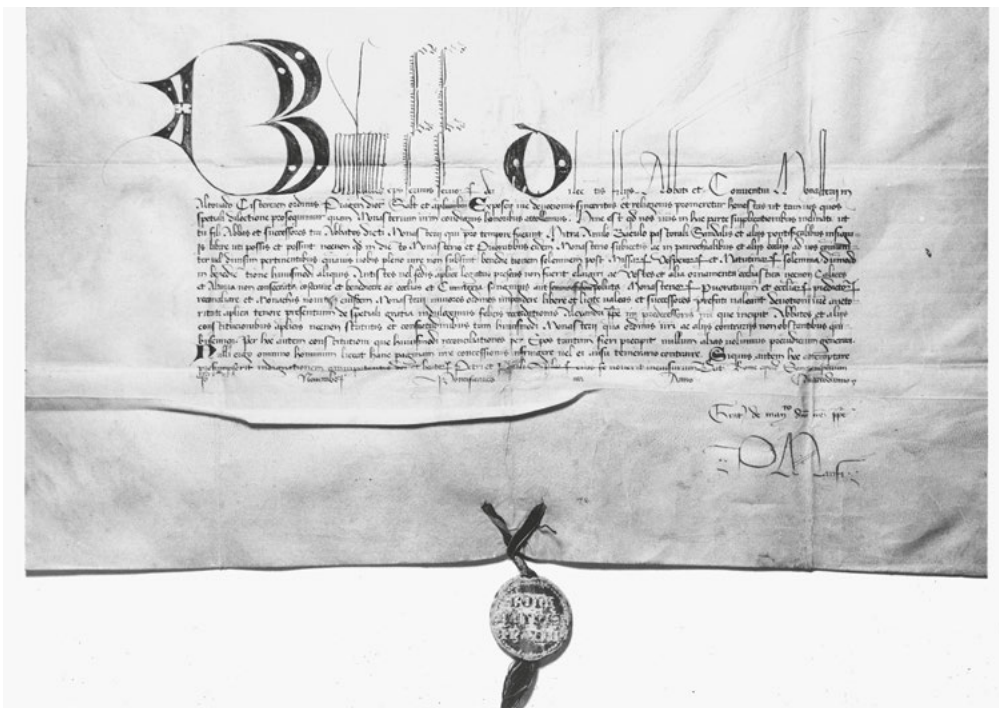
⁴⁸ *Žástava klenotů Reinprechtovi z Walsee* (in: *Nachtrage zum Hohenfurter Urkundenbuch*, č. 62, s. 444).

⁴⁹ Archiv byl na Krumlově uložen nejméně od roku 1418, kdy je zmiňován v soupisu ceností, listin a knih uložených na českokrumlovském hradě. Vyšebrodský archiv, respektive jeho listiny, byly uloženy v hradním sklepě. (A. Kubíková, *Nejstarší dochovaný soupis rožmberských listin*, *Archivní časopis* 47, 1977, č. 79, s. 89).

[9] Bohatý listinný fond vyšebrodského archivu zahrnuje pro období 1259–1423 přes 200 listinných originálů. Listina Jindřicha a Vítky z Krumlova z roku 1274 se společnou pečetí obou bratrů.

cisterciáků o jejich písemnosti, v níž se v průběhu staletí vystřídalá řada vyšebrodských archivářů, napomohla tomu, že z původních středověkých materiálů nebylo mnoho zničeno a že klášterní materiály přežily až do dnešní doby v relativní úplnosti.

[10] V roce 1402 získal vyšebrodský opat od papeže Bonifáce IX. právo nosit pontifikálie.

Především se zachovala bohatá kolekce listin, pro období let 1259–1423 čítající přes 200 kusů.⁵⁰ V listinách se odráží především vývoj klášterního zboží, nacházíme zde zajímavé doklady kontaktů opatství s jinými církevními institucemi i informace, jež dovolují nahlédnout do života kláštera samého.

Prvořadý pramen k dějinám vyšebrodského řádového domu a vnitřních poměrů opatství v prvních dvou desetiletích 15. století představuje manuálník Jana Staicze. Jde o kodex nejednotného obsahu, jehož předhusitská část byla napsána nejspíše v letech 1413–1418/19. Historiky nejvíce zajímají opisy listin, jež

⁵⁰ Archiv se v současné době nachází ve Vyšším Brodě, kam jej cisterciáci po obnovení opatství odvezli ze Státního oblastního archivu v Třeboni, kde byl uložen a zpracováván od počátku 50. let 20. století (srv. M. Répásová, *Das Archiv des Zisterziensertiftes Hohenfurt in der Pflege des staatlichen Gebietsarchiv in Třeboň 1950–1994*, *Analecta cisterciensia* 52, 1996, s. 204–223; ve stručnější podobě též, *Restituce archivního fondu Cisterciáci Vyšší Brod a jeho předchozí archivní zpracování v SOA Třeboň*, in: Archivum Trebonense 96, ed. A. Kubíková, Třeboň 1996, s. 33–40). Vyšebrodští mniši jako jediní z českých cisterciáků a nemnozí z řeholníků obecně dali přednost uložení svých listin v opatství před péčí, kterou zabezpečuje odborný archiv. Listiny z klášterního archivu vydal v roce 1865 M. Pangerl pod názvem *Urkundenbuch des Cisterciensertiftes b. Marie V. zu Hohenfurt in Böhmen*, in: *Fontes rerum Austriacarum*, Band XXIII, Wien 1865 (citováno pod zkratkou *UBH*). Z let 1259–1423 obsahuje 208 listin vydaných v absolutní většině ze zachovaných originálů, včetně listin inzerovaných, v malé míře, z mladších opisů.

dosahují počtu 50 kusů, dále 12 zápisů formulářového charakteru a pamětní zápisy. Ostatní zanesené texty, ať již jde o excerpta z teologické literatury a Staiczovy vlastní glosy, či delší texty teologického, morálního nebo polemického charakteru, ukazují na intelektuální prostředí kláštera na prahu husitské doby.⁵¹

Z prostředí vyšebrodského kláštera se zachovalo mimořádné množství vizitací. Některé v listinném originále v klášterním archivu, jiné ve formulářových sbírkách mateřského kláštera ve Wilheringu. Zápisy se dělí do dvou skupin. První obsahuje výčet majetku a případně dluhů kláštera k datu vizitace, druhá vizitační protokoly ve vlastním slova smyslu, obsahující nálezy vizitátora stran pořádku v opatství a opatření učiněná k nápravě zjištěného stavu.⁵²

Pro studium klášterního panství má zásadní význam tzv. urbář z doby kolem roku 1400, který v kombinaci s množstvím listin týkajících se téže problematiky dovoluje poznat nejen vývoj pozemkové držby kláštera, ale umožňuje i vhled do jeho ekonomické struktury. S úspěchem lze pro poznání pozemkové držby použít i mladšího urbáře z roku 1530.⁵³ Sporná zůstává záležitost urbariálního záznamu zapsaného v nejmladší části manuálu vyšebrodského převora Jana Staicze, datované do sklonku 15. století. Pro jeho interpretaci jako velmi starého klášterního urbáře již z doby před rokem 1280 se nedostává dosti důkazů. V zápisu snad lze spíše vidět zlomek urbariálního charakteru z mladší doby.⁵⁴

Zejména pro poznání donátorských aktivit, které učinili jednotliví členové rodu Rožmberků ve prospěch vyšebrodského opatství, lze využít spis *Nota fundatores monasterii Altovadensis* Jakuba Novohradského z roku 1479, označovaný někdy jako rožmberská kronika. Stručné zápisy zachycují úmrtí jednotlivých

⁵¹ Manuál je uložen ve vyšebrodské knihovně pod signaturou VB 49. K obsahu a jeho charakteru viz A. Fialová, J. Hejnic, *Manuál vyšebrodského převora Jana Staicze z první poloviny 15. století*, s. 39–61. Některé listiny z manuálu publikovali: A. Neumann, *Prameny k dějinám duchovenstva v době předhusitské a Husově*, Olomouc 1926; A. Fialová, J. Hejnic, *Z korespondence vyšebrodského kláštera na počátku doby husitské*, Listy filologické 102, 1979. Texty dotýkající se středověkého školství vydali A. Fialová, J. Hejnic, *Z vyšebrodského rukopisu VB 49*, Listy filologické 97, 1974, s. 8–20.

⁵² V klášterním archivu ve Vyšším Brodě se zachovaly tři listiny, z nichž je publikována pouze vizitace z roku 1373 (*UBH*, č. 139, s. 156–157). Ve wilherinských kodexech jsou zapsány další vizitační protokoly v počtu nejméně 15 kusů. Publikoval je O. Grillenberger, *Kleinere Quellen und Forschungen zur Geschichte des Cistercienser-Ordens*; též, *Das Wilheringer Formelbuch „De kartis visitacionis“*, Studien und Mitteilungen aus dem Benediktiner und Cistercienser Orden, 19, 1898, s. 233–246; 418–425; 587–601; 20, 1899, s. 127–137; 482–492; 21, 1900, s. 384–392.

⁵³ Záznam z doby kolem roku 1400 (publikován *UBH*, č. 189, 19, s. 221–228) není urbářem v pravém slova smyslu, ale pouze rejstříkem příjmů kláštera. Vznikl patrně jako výtah ze skutečného urbáře, který tehdy klášter vlastnil. Urbář z roku 1530 publikoval V. Schmidt, *Urbar des Cisterzienser-Stiftes Hohenfurt aus dem Jahre 1530*, Cisterzienser Chronik VIII, 1896, s. 129–137; 161–175; 193–200; 237–245; 266–272; 296–305; 328–340.

⁵⁴ Záznam zveřejnil V. Schmidt ve svém článku *Beiträge zur Agrad- und Colonisationsgeschichte der Deutschen in Südböhmen*, Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 1896, s. 268–270. K jeho interpretaci J. Čechura, *Nejstarší český urbář (Urbář kláštera ve Vyšším Brodě z konce 70. let 13. století)*, Právněhistorické studie 27, 1986, s. 5–26.

Rožmberků či informaci o jejich pohřbu v opatství, případně zmínku o zádušních i jiných darech kláštera. Cisterciáci si jistě vedli od nejstarších dob zápisy o úmrtích významných donátorů, stejně jako předních členů kláštera. Na základě těchto zápisů bylo ve stejném roce jako *Nota fundatores monasterii Altovadensis* sestaveno nekrologium, které pak bylo v průběhu dalších staletí doplňováno o mladší údaje. I když nemáme k dispozici originální text, lze věřit, že zachovaná verze obsahuje středověké jádro.⁵⁵

Dosud ne zcela doceněné zpracování historie vyšebrodského kláštera představují *Acta Altovadensia*, rukopis vzniklý ve Vyšším Brodě za opata Jiřího Wendschuha (1641–1668).

VYŠŠÍ BROD VE VZTAHU KE KURII

Do kontaktu s nejvyšším představitelem církve vstoupil Vyšší Brod relativně pozdě. Od založení opatství do vydání prvních papežských listin uplynulo téměř dvacet let. Tři již zmiňované listiny papeže Mikuláše III. z jara 1278 pocházejí z doby boje krále Přemysla II. Otakara s římským králem Rudolfem Habsburským o nadvládu nad alpskými zeměmi, do něhož zasahovali na straně protipřemyslovské mocní Vítkovci. Je logické, že papež stranící Rudolfovi vyhověl přání zakladatelského rodu a listiny ve prospěch vyšebrodského opatství vydal.⁵⁶ Zajímavé je, že mezi listinami nenacházíme žádnou, která by klášteru oficiálně přiznávala právo na papežskou ochranu.

To učinil až o tři roky později Martin IV., který zároveň opatství potvrdil veškerý majetek, stejně jako všechna privilegia, svobody a odpustky, jež klášter do té doby získal. Po této krátké epizodě z let 1278–1281 papežské listiny ve prospěch vyšebrodského řádového domu opět na dlouhou dobu ustávají. V četnosti i časovém rozptylu papežských listin se projevuje značný rozdíl mezi soukromou nadací, jakou byl Vyšší Brod, a kláštery, jež buď jako královské vznikly, nebo v průběhu času do správy královské komory přešly. Ty byly papežskými listinami obdařeny častěji, stejně jako ústavy ležící blíže velkých center.⁵⁷

⁵⁵ *Nota fundatores monasterii Altovadensis* Jakuba Novohradského, *UBH*, s. 382–391; *Fragmente aus dem Necrologium des Zisterzienser-Stiftes Hohenfurt*, ed. M. Millauer, Prag 1819.

⁵⁶ *CDB V/2*, č. 865, s. 586–587; č. 866, s. 587–588; č. 868, s. 589–90.

⁵⁷ *UBH*, č. 28, s. 33; č. 29, s. 34. Pro poznání vztahu kurie k českým církevním institucím má stále klíčový význam dílo K. Krofty, *Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské*, *Český časopis historický* 10, 1904, s. 15–36, 125–152, 249–275, 373–391. K původu odpustkových privilegií, jejich typům a využití papežských indulgenčních listin v Čechách od konce 12. do poloviny 14. století srv. J. Hrdina, *Papežské odpustkové listiny pro duchovní instituce pražské a olomoucké diecéze (1197–1346)*, in: *Facta probant homines*, Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Zdeňky Hledíkové, ed. I. Hlaváček, J. Hrdina, J. Kahuda, E. Doležalová, Praha 1998, s. 205–220. Zde též uvedena základní literatura k tématu. K významu vzdálenosti klášterů od významných center, jakými byla např. sídla panovníků a biskupů, srv. Z. Hledíková, *České, moravské a slezské kláštery*

Význam vyšebrodského ústavu začal stoupat zhruba od poloviny 14. století, kdy zástupci sv. Petra na papežském stolci začali vyšebrodské opaty pověřovat různými službami. Dá se říci, že kontakt mezi kurií a vyšebrodským řádovým domem kulminoval v prvním desetiletí 15. věku. Mezi úkoly, jež kurie po vyšebrodských opatech žádala, nacházíme povinnost realizovat papežské rezervace na přislíbené beneficium⁵⁸ nebo roli soudců ve sporech, jejichž účastníci se odvolali ke kurii.⁵⁹ Za vyjádření důvěry kurie můžeme pokládat jmenování vyšebrodského opata jako ochránce spřízněných církevních institucí – v roce 1372 premonstrátského opatství v Milevsku, které patřilo ke klášterům podporovaným Vítkovci,⁶⁰ a roku 1402 kláštera ve Zlaté Koruně, blízkého Vyššímu Brodu nejen zeměpisně, ale i společnou observancí.⁶¹

V roce 1402 získal vyšebrodský opat Oto IV. z Vyhnanic od papeže Bonifáce IX. právo nosit pontifikálie (mitru, prsten). Papež opatovi zároveň povolil udělovat novicům nižší svěcení, dále světit kalichy, ornáty a další liturgické předměty, světit oltáře a hřbitovy. Mezi privilegia, jež opat obdržel, patřilo též právo udělovat slavnostní požehnání. Listinu, vydanou v Římě, potvrdil svou pečeti i Jongelin, nejvyšší představitel té části cisterckého řádu, která uznávala jako hlavu katolické církve římského papeže.⁶²

Za tímto významným povýšením můžeme vidět více vlivů. Zlepšené vztahy opatství ke kurii, přímluvu Jindřicha z Rožmberka, jemuž se Bonifác IX. jako významnému představiteli Českého království snažil v době schizmatu vyhovět, stejně jako zhoršující se vnitřní situaci v Čechách, kdy nebezpečí vyplývající z opakujících se výbuchů války zdůraznilo význam opatství, jehož hluboko na jih vysunutá poloha umožňovala nejsnazší kontakt s Podunajím a Itálií.

v kontaktu s kurií v letech 1305–1342, in: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*, ed. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław – Opole 2000, s. 623–630.

⁵⁸ Nejstarší pověření z roku 1344 se týkalo jednoho ze členů zakladatelského rodu Petra z Rožmberka, syna Petra I. z Rožmberka, mnohoobročníka, který se měl stát kanovníkem řezenského dómu (*Monumenta Vaticana I*, č. 303, s. 181–182; č. 304, s. 182–183). V roce 1404 měl vyšebrodský opat spolu s dalšími církevními hodnostáři potvrdit Jakuba ze Žihobce ve funkci děkana vyšehradské kapituly (*Monumenta Vaticana VI*, č. 4, s. 5–6) a v roce 1406 vyřídil žádost rektora kostela v Solnici, aby mohl přednášet teologii na univerzitě v Praze (*Monumenta Vaticana VI*, č. 211, s. 137; č. 215, s. 139; k témuž i č. 210, s. 136).

⁵⁹ V roce 1372 a opět 1408 byl vyšebrodský opat pověřen rozsouzením sporu mezi pražským měšťanem Lukášem Malířem a Václavem, rektorem kostela v Ústí nad Labem, o dluhy, kterýžto spor byl předtím veden před pražským oficiálem a obě strany se odvolaly k papežskému stolci (*Monumenta Vaticana IV/2*, č. A4, s. 709–710; *Monumenta Vaticana VI*, č. 327, s. 226–227; *Archiv Pražské metropolitní kapituly I*, ed. J. Eršil, J. Pražák, Praha 1956, č. 802, s. 224). V letech 1396–1403 se podílel na řešení pře týkající se obsazení hodnosti probošta v honorakouském premonstrátském klášteře Schlägl (Drkolná), podporovaném tradičně Rožmberky (*Monumenta Vaticana VI*, č. 987, s. 537–540; č. 2100, s. 1225–1226; č. 2131, s. 1245–1246; č. 2158, s. 1265–1266). V roce 1400 měl rozhodnout spolu s biskupy pasovským a litomyšlským spor mezi bývalým pražským arcibiskupem Janem a jeho nástupcem Olbramem ze Škvorce (*Monumenta Vaticana V*, č. 1562, s. 864–867).

⁶⁰ *Monumenta Vaticana IV*, č. 424, s. 237.

⁶¹ *Monumenta Vaticana V*, č. 2018, s. 1175.

⁶² *UBH*, č. 193, s. 234–235.

V každém případě je vzestup významu opatství ve Vyšším Brodě pro kurii nepopiratelný.

Ve druhé polovině 14. století, kdy papežská kurie začala sama obsazovat některé církevní úřady v Čechách bez ohledu na držitele patronátních práv, dotkla se tato praxe i vyšebrodského kláštera. Podobně jako v případě jiných cisterckých domů nebyly však papežské rezervace na vyšebrodská beneficia nijak četné; v písemných pramenech zachycujeme pouhé dva případy.⁶³ Ve stejné době byl vyšebrodský opat též exekutorem různých provizí a expektancí, které papežská kurie učinila ve prospěch kleriků z blízkého okolí v pražské a pasovské diecézi.⁶⁴

VYŠŠÍ BROD A CISTERCKÝ ŘÁD

O kontaktech vyšebrodského kláštera s řádovým centrem je těžké si udělat bližší představu, neboť pro jejich posouzení nemáme k dispozici dosti údajů. Nedostatek informací o Vyšším Brodě vyplývá do značné míry z relativně pozdního založení tohoto opatství. Kláštery, jež vznikly ve 12. věku, se dostaly do obzoru zápisů z generálních kapitul mnohem častěji než instituce mladší. Původně široký záběr jednání generálních kapitul se totiž ve druhé polovině 13. století zúžil a v důsledku toho se zhruba od 80. let 13. století staly zápisy vztahující se k jednotlivým opatstvím podstatně vzácnější než v předchozí době. Navíc papežské schizma po roce 1378 vedlo i k rozštěpení řádu. Všeobecné generální kapituly se v Cîteaux opět začaly scházet až od roku 1409. Je zcela příznačné, že české kláštery se dostaly do ohniska zájmu řádového centra opět až v této době, kdy se cisterciáci snažili obnovit jednotné vedení v celé oblasti svého působení a chtěli dodat generálním kapitulám bývalou váhu.

Odraz vývoje vyšebrodského ústavu v zrcadle *Statut generálních kapitul* odpovídá načrtnutému schématu. Po krátkém intenzivním jednání v době fundace zmínky o Vyšším Brodě na dlouhou dobu mizí. Ve 14. století došla sluchu generální kapituly pouze rozepře vyšebrodského kláštera se sousední Zlatou Korunou o hranice prostoru, kde oba ústavy intenzivně kolonizovaly.⁶⁵

⁶³ *Monumenta Vaticana I*, č. 745, s. 449; č. 758, s. 462; *Monumenta Vaticana II*, č. 16, s. 8; *UBH*, č. 99, s. 100–102; č. 100, s. 102–106.

⁶⁴ *Monumenta Vaticana I*, č. 151, s. 84; č. 752, s. 460; č. 765, s. 464; *Monumenta Vaticana V*, č. 2041, s. 1185–1186. Papežské rezervace zahrnovaly provize, přidělení volných beneficíí, expektance, příslib zisku některého z dosud obsazených beneficíí určité kolace, až by se uvolnilo (Z. Hledíková, *Pronikání kuriálního centralismu do českých zemí*, Český časopis historický 88, 1990, s. 3–33).

⁶⁵ Generální kapitula určila jako rozhodčí v tomto sporu opaty cisterckých klášterů v Sedlci a Pomuku (*Statuta III*, 1352, č. 10, s. 524).

Další zmínky o Vyšším Brodu nacházíme až na počátku 15. století. První z nich pochází z roku 1410, kdy se vyšebrodský opat nezúčastnil jednání generální kapituly a byl spolu s ostatními opaty z Čech a Moravy, kteří nepřijeli, žádán, aby se dostavil v příštím roce na důležité zasedání, kde se měla projednávat reforma řádu.⁶⁶ K absenci možná přímo v roce 1410 či v letech následujících se vztahuje nedatovaný list opata Oty IV., v němž se omlouvá, že nemůže „pro nebezpečné poměry v zemi, jimiž jsme kolem dokola obklopeni, a hlavně pro vnitřní války, jimiž nám naši poddaní lidé škodí, takže stěží může kdo na vlastních svých statcích přejít bez nebezpečí na majetku a osobě“ přijet do Cîteaux. Slibuje však řídit se všemi usneseními, jež kapitula přijme. V podobném duchu je zkomponován i druhý list téhož opata, v němž omlouvá svou neúčast na generální kapitule nebezpečím na cestách a válkou.⁶⁷

Druhá zmínka *Statut generálních kapitul* týkající se Vyššího Brodu pochází z roku 1411. Tehdy byl klášter jmenován spolu s ostatními cisterckými ústavy v souvislosti s vybíráním řádové daně. V roce 1411 byl výběřčím řádové daně v pražské arcidiecézi sedlecký opat.⁶⁸ O šest let později, jak již bylo uvedeno, přešla tato funkce právě na opata vyšebrodského. Pověření zaslal opatu Přibyslavovi 21. června 1417 z Kostnice Jan, opat ze Cîteaux.⁶⁹ Vyšebrodský opat zůstal kolektorem daně i po skončení husitských válek, zjevně z toho důvodu, že vyšebrodské opatství bylo nejméně poškozeným řádovým domem v Čechách.

Z českých cisterckých klášterů vstupoval Vyšší Brod nejčastěji do kontaktu se sousední Zlatou Korunou. Většinou byly vztahy mezi oběma opatstvími přátelské, někdy se však mohly změnit v soupeření, jak dosvědčuje spor o hranice kolonizační oblasti u Hořic, kde jak Vyšší Brod, tak i Zlatá Koruna měly své zájmy. Pře, v níž se angažovala i generální kapitula řádu, byla vyřešena až po mnoha letech v roce 1375.⁷⁰ Opaty ze Zlaté Koruny najdeme jako svědky významných událostí vyšebrodského opatství, jakou byla např. vizitace v roce 1320.⁷¹ Již jsme slyšeli, že vyšebrodský opat byl v roce 1402 jmenován ochráncem opatství ve Zlaté Koruně. V době jednání kostnického koncilu to byli právě prokurátoři zlatokorunského opatství, kteří zaslali do Vyššího Brodu zprávu o naplnění koncilního snažení, odstranění schizmatu a volbě papeže Martina V.⁷²

⁶⁶ *Statuta IV*, 1410, č. 37, s. 122–123.

⁶⁷ Edice prvního dopisu in: A. Fialová, J. Hejnic, *Ž korespondence vyšebrodského kláštera na počátku doby husitské*, č. 3, s. 242. Překlad tíž, *Manuálník vyšebrodského převora Jana Staicze z první poloviny 15. století*, s. 43–44. Regest druhého, tamtéž, č. 34, s. 50.

⁶⁸ *Statuta IV*, 1411, č. 11, s. 135–136.

⁶⁹ *Nachträge zum Hohenfurter Urkundenbuch*, č. 58, s. 444.

⁷⁰ *UBH*, č. 141, s. 158–161.

⁷¹ *UBH*, č. 67, s. 68–69.

⁷² *Nachträge zum Hohenfurter Urkundenbuch*, č. 59, s. 444.

[11] V polovině 14. století se dostal vyšebrodský řádový dům do sporu se sousedním opatstvím ve Zlaté Koruně o hranice lesa v okolí Hořicka, kde oba kláštery kolonizovaly. Pohled na ves Pláničku založenou vyšebrodskými cisterciáky.

Ve vyšebrodských záležitostech se ojediněle angažovali i opati jiných cisterckých klášterů, např. filiačně nadřízeného Ebrachu či českého řádového domu v Pomuku. Naopak vyšebrodský opat byl pověřen spolu s představeným Zlaté Koruny v roce 1418, aby společně dohlíželi na prodej části zcela zadluženého panství pomuckého.⁷³

⁷³ Ebrašský opat Fridrich se zúčastnil ujednání mezi vyšebrodským opatem Bartolomějem a konventem ohledně sumy 110 vídeňských denárů, která náležela konventu (*UBH*, č. 68, s. 69–70). Pomucký opat Jarloch rozsuzoval v roce 1375 při mezi kláštery ve Vyšším Brodě a Zlaté Koruně o hranice kolonizačního prostoru (*UBH*, č. 141, s. 158–161). Opaty vyšebrodského a zlatokorunského pověřil v roce 1418 Jindřich Ebrašský, pater-abbas pomuckého kláštera, aby kontrolovali prodej pomuckých statků v hodnotě 3000 zlatých. (Listinu publikoval J. Čechura, *Mikuláš z Husí a Zelená Hora (Klášter Pomuk na počátku husitství)*, *Minulostí západomožského kraje* 18, 1982, s. 207–208).

VYŠŠÍ BROD A JEHO MATEŘSKÝ KLÁŠTER

Vazby k mateřskému opatství ve Wilheringu provázely vyšebrodský klášter po celé předhusitské období. Opat z Wilheringu každoročně vizitovali svou filiaci, pomáhali řešit problémy v klášteře a svědčili na významných vyšebrodských listinách. Vyšebrodští preláti se sporadicky účastnili vizitací svého mateřského kláštera, které prováděl opat z Ebrachu, a též svědčili na některých wilherinských listinách.⁷⁴

Jinou formu úzkých vazeb představovala vzájemná výměna prelátů. Kolik z významných představitelů vyšebrodského kláštera přišlo z Wilheringu či kolik vynikajících vyšebrodských profesů našlo uplatnění v mateřském klášteře, netušíme. Známe pouze dva případy, kdy vyšebrodský opat zaujal stejnou hodnost v mateřském ústavu ve Wilheringu. Prvním byl Ota II., nejprve patrně wilherinský mnich, který se později stal opatem ve Vyšším Brodě a po letech abdikoval, aby mohl přijmout tutéž hodnost v mateřském klášteře. Druhým pak byl jeho bezprostřední nástupce ve Vyšším Brodě, Štěpán.⁷⁵

Nejtypičtější vazbu mezi mateřským domem a jeho filiací představovaly pravidelné vizitace, v nichž otec opat kontroloval život v dceřiném ústavu.⁷⁶ Z vyšebrodského prostředí se zachoval značný počet vizitačních protokolů nazývaných *Chartae charitatis abbatum Hilariensium monast. Altov. visitantium*. Z let 1320–1420 známe přinejmenším 18 vizitačních zápisů, což tvoří zdaleka nejbohatší kolekci v rámci českých řádových domů. Vyplývá z nich mimo jiné, že vizitace byly uskutečňovány obvykle jednou za rok, a to nejčastěji v jarních měsících. Pouze ve výjimečných případech, např. u příležitosti rezignace opata, mohla být vizitace provedena i v jiných termínech.⁷⁷

⁷⁴ Opat z Wilheringu jako svědci na vyšebrodských listinách *UBH*, č. 68, s. 69–70 (1323); č. 102, s. 109 (1353); č. 103, s. 110 (1354); č. 115, s. 128 (1363); č. 126, s. 141 (1368). Účast vyšebrodského opata při vizitaci Wilheringu doložena v roce 1316 (*Nachträge zum Hohenfurter Urkundenbuch*, č. 12, s. 437). Ke svědectví vyšebrodských opatů viz R. Pavel, *Hohenfurt*, in: Xenia Bernardina III, Wien 1891, s. 335–338; *Nachträge zum Hohenfurter Urkundenbuch*, č. 9, s. 436.

⁷⁵ K opatům Otovi II. a Štěpánovi: R. Pavel, *Hohenfurt*, s. 335; D. Kaindl, *Geschichte des Zisterzienserstiftes Hohenfurt in Böhmen*, s. 19. Wilherinské nekrologium publikoval O. Grillenberger, *Das älteste Totenbuch des Zisterzienserstiftes Wilhering*, Wien 1896, nejdůležitější zmínky, týkající se Vyššího Brodu na s. 67, 99, 121, 141.

⁷⁶ O zásadní roli otce-opata jako vizitátora svědčí skutečnost, že wilherinský opat je ve většině vyšebrodských listin, i tam, kde vystupuje v jiné roli, obdařen titulem *visitor noster UBH*, č. 102, s. 109; č. 103, s. 110; 1363, č. 115, s. 128; 1368, č. 126, s. 141.

⁷⁷ R. Pavel, *Hohenfurt*, s. 327; *Kleinere Quellen und Forschungen zur Geschichte des Cistercienser-Ordens; Das Wilheringer Formelbuch „De kartis visitacionis“*. Vizitačními protokoly zpracovala a informace o životě ve vyšebrodském konventu zhodnotila R. Lomičková (*Vizitační protokoly vyšebrodského kláštera ve 14. století*, in: *Historia Monastica I*, Sborník z kolokvií a konferencí pořádaných v letech 2002–2003 v cyklu „Život ve středověkém klášteře“, D. Foltýn (ed.) za spolupráce K. Charvátové a P. Sommera, *Colloquia mediaevalia Pragensia* 3, Praha 2005, s. 83–96; Táž, *Za klášterními zdmi. Vizitační protokoly cisterciáckých klášterů ze 14. století*, *Mediaevalia historica Bohemica* 11, 2007, s. 137–194. K vizitacím v cisterciáckých klášterech obecně K. Charvátová, *Vizitace v cisterciáckém řádu ve 12.–raném 15. století. (Obecná pravidla a některé české příklady)*, in: *Historia Monastica I*, Sborník

[12] Vizitace uskutečňované ve vyšebrodském klášteře nabádaly mnichy k řádné účasti na chórových modlitbách. Vyšebrodská bible, písmeno A s klečícím benediktnem a drakem.

O čem vypovídají vizitační protokoly vyšebrodského řádového domu? Shodně upozorňují na nedostatečné dodržování kázně konventu a činí opatření zejména pro utužení morálky mladých řeholníků. Mezi přestupky opakovaně zmiňují absenci mnichů na bohoslužbách, chórových modlitbách včetně vigilií či při *lectio divina*. Stížnosti se týkaly i kvality zpěvu a vizitátoři povzbuzovali řeholníky k jejímu zlepšení. Vizitace zdůrazňují též povinnost manuální práce pro konventuály. Vícekrát se též opakuje snaha podpořit častější přijímání eucharistie, protože jsou cisterciáci-kněží napomínáni, aby se nevyhýbali povinnosti sloužit mši a aby každý celebroid alespoň třikrát během týdne. Všichni mniši by měli alespoň jednou týdně přijmout Tělo Páně, čemuž má předcházet úplná a upřímná zpověď.

Za jeden z nejrozšířenějších přestupků vyšebrodských cisterciáků můžeme označit neoprávněné trávení času v nemocnici, ať již pod záminkou zpěvu chórových hodin v tamní kapli či z jiných důvodů. Nemocniční režim zjevně umožňoval mnichům volnější trávení času, včetně různých zábav, a to i ve večerních hodinách, po kompletáři, nač si vizitátoři obzvláště stěžují. Naopak představení špitálu jsou nabádáni ke zvýšené péči o nemocné.⁷⁸

Jako při vizitacích jiných klášterů i v případě Vyššího Brodu nacházíme paragrafy týkající se nedostatečného dodržování silencia. Za jeho porušení hrozily provinilcům tělesné tresty. Výtky putují též na adresy těch, kteří popíjejí či se oddávají jiným nedovoleným zábavám. Časté jsou i články proti rušitelům míru v opatství a proti bratrům, kteří by se protivili svým nadřizovým.

Zvláštní opatření se vztahovala k opuštění klášterního areálu. Mniši museli mít ke každé cestě svolení svých nadřizovaných, do sousedního městečka Vyššího Brodu nesměli chodit sami, nýbrž s doprovodem ještě alespoň jednoho druhu. Také návštěvy mladších řeholníků se měly odehrávat za asistence dalšího člena komunity.

Vizitace upozorňují na rozmáhající se nešvar soukromého majetku, který je v rozporu s řeholí sv. Benedikta. Zakazují též oddělené používání klášterních příjmů jednotlivými hodnostáři opatství.

Vizitace opakovaně varují před vynášením důvěrných řádových informací do světského prostředí. K prozrazení „tajemství řádu“, jak je protokoly označují, mohlo docházet buď přímým kontaktem s osobami stojícími mimo řád, pomocí posla, nebo listinou. Zda se podobné indiskrece skutečně týkaly vyšebrodských cisterciáků, či zda paragraf patřil k obecným napomenutím vizitátorů, nevíme, v každém případě byl chápán jako jedno z nejtěžších provinění.

z kolokvií a konferencí pořádaných v letech 2002–2003 v cyklu „Život ve středověkém klášteře“, D. Foltýn (ed.) za spolupráce K. Charvátové a P. Sommera, *Colloquia mediaevalia Pragensia* 3, Praha 2005, s. 69–81.

⁷⁸ K péči o nemocné v cisterckých kláštěrech K. Charvátová, Cisterciáci a medicína, in: *Historia Monastica I*, Sborník z kolokvií a konferencí pořádaných v letech 2002–2003 v cyklu „Život ve středověkém klášteře“, D. Foltýn (ed.) za spolupráce K. Charvátové a P. Sommera, *Colloquia mediaevalia Pragensia* 3, Praha 2005, s. 33–43.

Vizitátoři ve svých zápisech pamatovali i na dodržování předepsané pomoci chudým, ať již se jednalo o jídlo, nebo o šaty. Chudým se dávaly obnošené hábity ve chvíli, kdy mniši dostali nové. Nikdo z řeholníků si však nesměl opatřit nové šaty sám pod pokutou, že mu budou odňaty a předány chudým.

Závěrečná formule vizitací zakazuje prodávat platy na klášterních statcích či majetky opatství, přijímat do kláštera lidi na ošacení a stravu či dělat dluhy.

Přes veškerá napomínání se situace ve Vyšším Brodě v 50. letech 14. století, z nichž pochází většina vizitačních protokolů, příliš nelepšila. I když přestupky řádových bratří snad nebyly příliš vážné, vizitátoři si opakovaně stěžovali na to, že jejich nařízení z minulého roku nebyla dodržena.

Z doby kolem roku 1400 pochází kapitulní řeč, jež následovala po vizitaci a v níž byly shrnuty hlavní výtky vizitátora. I ony reflektují uvolněnou řádovou disciplínu posledních desetiletí před výbuchem husitské revoluce. Vizitátor káral především špatné dodržování chórových hodin, vyčítal mnichům, že přicházejí do chrámu ospalí, jsou ve zpěvu nedbalí, šetří své hlasy, vynechávají části slov či vět, a navíc často zpívají falešně. Proto vizitátor požadoval, aby byla kvalita zpěvu věnována zvýšená péče. Dalším terčem jeho kritiky se stal jiný velmi rozšířený prohřešek, a to nedodržování silencia.⁷⁹

Vizitace lépe než jiné prameny dovolují nahlédnout do vnitřního života kláštera. Dovídáme se z nich mimo jiné, že chórové hodinky se zpívaly nejen v konventním chrámu, ale také v kapli klášterní nemocnice, kde se jich mohli za určitých okolností účastnit i zdraví bratří. Poznáváme i přísnost trestů, jimiž byli mniši, kteří se provinili, trestáni. Od lehkého trestu, jedno- či vícedenního půstu o chlebu a vodě přes tělesné tresty (mrskání) a ztrátu postavení v konventu až k vězení. Tyto přísnější tresty postihovaly těžší provinění, jako např. opakované porušování silencia, neposlušnost mnichů vůči opatovi či převorovi, případně vyžrazení tajemství řádu světským osobám.

Překvapí rychlost, s jakou byla i ve středoevropském prostoru akceptována řádová pravidla. Jedna z vyšebrodských vizitací uvádí nové předpisy, které byly čerstvě zahrnuty do sbírky *Novellae definitiones*. Jejich uvedení v praxi vyšebrodského opatství vyžaduje v témže roce, kdy je generální kapitula schválila.⁸⁰

Vyšebrodské prameny nabízejí mimořádně podrobné informace nejen o vizitacích, ale máme k dispozici i četné údaje vypovídající o okolnostech opatské volby v roce 1415. Tehdy zemřel Ota IV., který vedl vyšebrodský ústav téměř třicet let. Po jeho smrti odeslal převor Jan Staicze wilherinskému opatu zprávu a spolu s ní i klášterní pečetě, a to jak pečet konventní, tak i pečet zesnulého opata, aby v době mezivládí nemohly být zneužity. Ve své odpovědi pater-abbas

⁷⁹ *Prameny k dějinám duchovenstva v době předhusitské a Husově*, č. 19, s. 129–130.

⁸⁰ *Kleinere Quellen und Forschungen zur Geschichte des Cistercienser-Ordens*, č. 4, s. 447–448.

přejal v souladu se základním dokumentem cisterckého řádu *Carta caritatis* zodpovědnost za osiřelý dům a slíbil určit den volby nového opata. Konvent zatím svěřil do péče převora, kterému připomněl, že má vést klášter tak, aby nebyla zanedbávána ani řádová disciplína, ani péče o duše. Zároveň jej nabádal, aby klášter neutrpěl škody ani po hmotné stránce. K období tohoto opatského interregna se zřejmě vztahuje jiný list, v němž pater-abbas napomíná vyšebrodské mnichy, aby zanechali nesvornosti a obnovili bratrskou lásku. Volby samé se opat z Wilheringu neúčastnil, ale zplnomocnil za sebe jednoho ze členů svého konventu. Z textů listin vyplývá, že opata ve Vyšším Brodě nevolili všichni členové konventu, ale vybraní elektroři, jak odpovídalo větším řádovým domům. Známe-li popisy opatské volby např. z líčení *Zbraslavské kroniky*, vztahující se k roku 1292, nebo protokol o elekcí opata Gerarda z Borkenu ve Zlaté Koruně v roce 1370, můžeme porovnávat její průběh v různých opatstvích. Vyšebrodské listiny dovolují navíc nahlédnout i do období interregna a postihnout roli, jakou během něj hrál pater-abbas. Z obrazu, jež načrtávají, nelze však vymazat specifikum doby těsně předhusitské s jejími nejistotami nejen vně klášterních zdí, ale též uvnitř konventu samého.⁸¹

VYŠŠÍ BROD A ČEŠTÍ PANOVNÍCI

Časová a prostorová blízkost vzniku Zlaté Koruny a Vyššího Brodu, dvou cisterckých klášterů, v jednom případě královské a v druhém rožmberské fundace, vyvolávala odedávna zájem historiků, kteří se snažili rozpoznat, do jaké míry byly oba podniky konkurenční a jak se v nich zrcadlilo soupeření mocných Vítkovců s Přemyslem II. Otakarem. Roli zde samozřejmě sehrála znalost událostí z pozdější doby, kdy se vztah mezi mocným panským rodem a vládcem země vyhroutil (zejména přepadení Zlaté Koruny Vítkovci v roce 1276 a následné poplnění vyšebrodských statků).⁸² Na konci 50. let 13. století však byla situace jiná a právě pan Vok z Rožmberka patřil k oporám královské moci. Vzhledem k velmi dobrým vztahům mezi zakladatelem kláštera a Přemyslem II. Otakarem nemusíme pochybovat o tom, že k fundaci opatství ve Vyšším Brodě došlo se souhlasem pánovníka. Královská konfirmace kláštera z roku 1264, jak již uvedeno, vznikla sice jako listina příjmecká, odpovídá však dobovému zvyku

⁸¹ Vyšebrodské písemnosti pocházejí z manuálu Jana Staicze. Edice in: *Prameny k dějinám duchovenstva v době předhusitské a Husově*, č. 24, s. 137–138; č. 25, s. 138; č. 26, s. 139; č. 27, s. 139–140. Popis první opatské volby na Zbraslavi in: *Chronicon Aulae Regiae*, ed. J. Emler, *Fontes rerum Bohemicarum IV*, Praha 1884, s. 51–52, protokol o zlatokorunské volbě z roku 1370 publikoval A. Neumann, *Prameny k dějinám duchovenstva v době předhusitské a Husově*, Olomouc 1926, č. 29, s. 141–142.

⁸² Ke zpusťování Zlaté Koruny viz *Statuta II*, 1277, č. 80, s. 174, k potíživím Vyššího Brodu *CDB V/2*, č. 866, s. 587 až 588; č. 868, s. 589–590.

[13] **Konventní pečeť**, symbol shromáždění mnichů, se stala v cisterckých kláštorech povinností po vydání Obnovených statut řádu v roce 1335. V archivu vyšebrodského kláštera se zachovala mimořádná památka, původní razidlo ze 14. století.

dát soukromé církevní instituce potvrzovat panovníkem. A v roce 1264 nebyl důvod, proč by král svůj souhlas odepřel.⁸³

Z doby vlády Přemysla II. Otakara se zachovaly pouze dvě listiny pro Vyšší Brod. Vedle konfirmace z roku 1264 také již zmiňovaný dokument o směně majetků, k níž došlo v souvislosti se založením centra jižních Čech, královského města České Budějovice.⁸⁴

Václav II., známý přítel cisterckého řádu, se angažoval i ve vyšebrodských záležitostech, přestože jeho preferovanými ústavami byl Sedlec a později především královo dílo Aula Regia na Zbraslavi. Pro Vyšší Brod vydal čtyři listiny. Ve dvou případech šlo o konfirmace darů učiněných jihočeskými šlechtici. Důležitý byl králův souhlas s koupí významného hořického zboží, které kdysi náleželo popravenému Závishi z Falkenštejna a jež spadlo na korunu. Tuto listinu král vydal jen několik měsíců po Závishově smrti v listopadu 1290.⁸⁵ V roce 1292 Václav II. upravil směnu statků v okolí Českých Budějovic, vyžádanou kdysi jeho otcem, tak, že část statků klášteru vrátil. Za ostatní mniši dostali jinou

⁸³ CDB V/1, č. 419, s. 623–624.

⁸⁴ CDB V/2, č. 693, s. 332–333.

⁸⁵ První Václavova listina se týkala potvrzení daru Alberta ze Stropnice, který klášteru daroval ves Boršov s patronátním právem tamního kostela (UBH, č. 37, s. 41–42). Druhou dal souhlas k tomu, aby hořické zboží, odňaté Závishi, klášter koupil za 500 marek stříbra (UBH, č. 38, s. 42–43).

náhradu.⁸⁶ Konečně v roce 1302 potvrdil vyšebrodskému opatství patronátní práva kostela ve Veselí nad Lužnicí.⁸⁷

V období vlády Jana Lucemburského je nejlépe vidět vázanost vyšebrodského kláštera na zakladatelský rod. Ač v Čechách vzniklo více řádových domů soukromého založení než fundací panovnických, stav těchto klášterů jako soukromých institucí nemusel být neměnný. V průběhu let některé rody vymíraly či ztrácely svůj význam a jejich zakladatelská práva přecházela na královskou komoru. V době Jana Lucemburského se již většina českých cisterckých klášterů počítala k ústavům královským. Pro ně panovník vydal řadu listin; např. oseckému opatství, které se tehdy pod panovnickou správou dostalo, adresoval dvacet listin.⁸⁸ Pro klášter ve Vyšším Brodě se však neexponoval ani jednou.

Podobně ani u jeho nástupců, s jedinou výjimkou, nenajdeme až do konce vlády Václava IV. žádné listiny, jež by byly panovnickou kanceláří vydány ve prospěch vyšebrodského řádového domu. Pouze v roce 1348, v době velké hospodářské tísně kláštera, Karel IV. na prosby kanovníka Petra II. z Rožmberka a jeho bratrů osvobodil vyšebrodský klášter od všech daní a dávek. Berní imunita pro soukromý klášter znamenala, že se král zřekl příspěvku ze statků opatství, jež byly obvykle placeny prostřednictvím zakladatelské rodiny, která odváděla daň ze svého dominia, kam náležela i klášterní država.⁸⁹

Vzhledem k pevné vazbě na zakladatelský rod, který též většinou zastával roli prostředníka mezi klášterem a českým panovníkem, nebylo zapotřebí, aby vyšebrodští opati jezdili do Prahy a tam vyjednávali své záležitosti přímo. Proto vyšebrodské opaty nenacházíme mezi královskými dvořany ani nemáme zprávy o tom, že by klášter vlastnil v Praze svůj dům.

OPATI VYŠEBRODSKÉHO KLÁŠTERA

Řada vyšebrodských opatů zahrnuje pro období 1259–1420 celkem třináct osob. Pro 13. století pravděpodobně není úplná, zhruba od roku 1320 však hustota pramenů zaručuje její poměrně dobrou spolehlivost.

⁸⁶ UBH, č. 45, s. 48–49.

⁸⁷ UBH, č. 55, s. 59–60. Srv. též poznámku 17, kde je popsán vývoj práva kláštera ke kostelu ve Veselí nad Lužnicí.

⁸⁸ Blíže k tomu K. Charvátová, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420, I. svazek, Fundace 12. století*, Praha 1998, s. 304–306; J. Čechura, *Velkostatek kláštera Osek v letech 1310–1419*, Časopis Národního muzea, Řada historická 160, 1991, s. 26–31.

⁸⁹ UBH, č. 90, s. 90–92. Následně vyšebrodští cisterciáci slíbili, že nebudou berni vybírat od svých poddaných (UBH, č. 91, s. 92–93) a vládnoucí Rožmberkové se zavázali, že nebudou žádnou daň po klášteře žádat (UBH č. 92, s. 93–94). Blíže k tomu V. Vaněček, *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.–15. století), II, Pozemková vrchnost. Imunita*, Praha 1937, s. 110.

Prvním opatem nové filiace se stal Ota I. (1259–1261), který přišel do Vyššího Brodu spolu s ostatními bratry z Wilheringu, kde předtím zastával funkci cellaria. Vedl opatství v prvních měsících existence; pravděpodobně to byl on, kdo vyjednával s Vokem z Rožmberka a jeho příbuznými podmínky, za nichž se konvent ve Vyšším Brodě usadí. Naposledy je jako opat jmenován v listopadu 1261, potom zprávy o něm utichají a předpokládá se, že brzy nato zemřel.⁹⁰ Patrně jeho přímým nástupcem se stal Adam, který za života opata Oty I. zastával hodnost převora. V opatské roli je doložen jen krátce, a to v letech 1281 a 1282. Předpokládá se však, že nastoupil mnohem dříve, možná už v 60. letech 13. století. V době jeho úřadu rostl majetek opatství a prudce se rozvíjela stavební činnost. Byl však též svědkem odboje Vítkovců proti panovníkovi a na vlastním zboží poznal královu odplatu.⁹¹

Další známý vyšebrodský opat Ota II. je doložen v letech 1290–1309.⁹² Byl patrně profesem z Wilheringu, který se pro své schopnosti dostal jako hodnostář do Vyššího Brodu. Právě on přijímal tělo Závaše z Falkenštejna, aby nalezlo věčný klid v posvátné půdě kláštera. Z majetku popraveného Vítkovce získal pro klášter významné hořické zboží, za které zaplatil vysokou sumu (500 hřiven stříbra). Ať již tyto peníze pocházely z klášterní pokladny, nebo byly darem Rožmberků, ukazují na dobrou finanční situaci kláštera.⁹³ V roce 1309 Ota II. abdikoval, aby postoupil v žebříčku cistercké hierarchie do opatského úřadu v mateřském Wilheringu, krátce nato však zemřel.⁹⁴

Opatu Otu II. vystřídal ve Vyšším Brodě Štěpán (1309–1313). Dobu Štěpánovy vlády, stejně jako období úřadu jeho předchůdců, charakterizuje postupný růst pozemkového majetku opatství, rozšiřovaný většinou díky mecenášství rožmberské rodiny. Druhým rysem společným pro 13. a pro první polovinu 14. století jsou četné odpustky, jež klášter získával od různých vysokých církevních představitelů. Finanční prostředky, které přinášely, byly z větší části určeny pro stavbu konventního kostela, v některých případech však mohly doplňovat i zdroje používané k jiným účelům, např. na cesty opatů na zasedání generálních kapitul do vzdáleného Cîteaux či na vizitace, jejichž náklady hradil vizitovaný ústav. Stejně jako jeho předchůdce i Štěpán rezignoval na svou funkci, aby se stal opatem ve Wilheringu. Opatské křeslo ve Vyšším Brodě opustil po čtyřech letech, v roce 1313.⁹⁵

⁹⁰ R. Pavel, *Hohenfurt*, s. 335. *CDB V/1*, č. 287, s. 427–428, č. 296, s. 442–443.

⁹¹ R. Pavel, *Hohenfurt*, s. 335. *CDB V/1*, č. 287, s. 427–428, *Nachträge zum Hohenfurter Urkundenbuch*, č. 4, s. 435. Papežské listiny na ochranu opatství z roku 1278: *CDB V/2*, č. 866, s. 587–588; č. 868, s. 589–590.

⁹² V opatské hodnosti doložen od března 1290 (*UBH* č. 35, s. 39–40; č. 36, s. 40–41; č. 37, s. 41–42; č. 38, s. 42–43; č. 52, s. 55–56; č. 56, s. 60–61).

⁹³ *UBH*, č. 38, s. 42–43. K témuž i listina *UBH* č. 52, s. 55–56.

⁹⁴ R. Kloiber, *Reihenfolge der Aebte, Wilhering*, in: Xenia Bernardina III, Wien 1891, s. 215.

⁹⁵ Opat Štěpán vystupuje roku 1309 jako svědek na listině wilherinského kláštera (R. Pavel, *Hohenfurt*, s. 335), abdikoval 1313 (D. Kaindl, *Geschichte des Zisterziensertiftes Hohenfurt in Böhmen*, s. 19).

Počátek úřadu opata Bartoloměje (1316–1327) poznamenal jeho spor s konventem o sumu 110 talentů vídeňských denárů, které patřily konventu, jejichž správou však byl pověřen opat. Jak se zdá, opat v jakési nouzi na peníze konventu sáhl a použil je k jiným účelům.⁹⁶ Bartoloměj zemřel na jaře roku 1327, podle klášterní tradice 2. dubna.⁹⁷

Ve třicátých a čtyřicátých letech stál v čele vyšebrodského domu opat Tomáš, doložený v letech 1332–1349.⁹⁸ Podobně jako doba vlády opatů Štěpána a Bartoloměje, také jeho úřad spadl do období, kdy stál v čele rožmberského domu Petr I. (1310–1347). Petr I. z Rožmberka projevoval svou náklonnost k opatství četnými dary, ať již pozemkového majetku, nebo peněz. S největší pravděpodobností právě opat Tomáš sloužil zádušní obřady nad zemřelým mecenášem, který spočinul roku 1347 ve vyšebrodské hrobce. Podle vyšebrodského nekrologia zemřel Tomáš 8. ledna blíže neurčeného roku.⁹⁹

Pouhé dva roky zastával funkci opata ve Vyšším Brodě Jindřich I. (1351 až 1353).¹⁰⁰ Také úřad jeho nástupce Alberta (1353–1357) netrval dlouho, neboť opat po čtyřech letech ze své funkce odstoupil. Oba bývalí opati žili ve Vyšším Brodě a těšili se zvláštním privilegiím.¹⁰¹ Z významných událostí kláštera za vlády opata Alberta je třeba zmínit dar četných relikvií, které opatství věnovala vdova po Petru I. z Rožmberka, Kateřina, v roce 1354. O prvním výročí její smrti († 10. prosince 1355) získal klášter od jejích synů další cennosti.¹⁰² Hovoříme-li o bohatství, ať již pozemkovém, či o skutečných klenotech, jež cisterciáci vlastnili, neznamená to ještě zdaleka, že oni sami žili v přepychu. Naše přehnané představy usměrňuje listina z roku 1354, v níž se mluví přímo o chudobě bratří, jež jim nedovolovala dostávat nový hábit častěji než jednou za dva roky. Díky daru za duši Jana z Dobrušky, který klášteru někdy po roce 1332 věnoval jeho synovec Petr I. z Rožmberka, jež mohli měnit každoročně. Opat Albert zemřel 3. srpna, snad v roce 1357.¹⁰³

⁹⁶ U příležitosti vizitace v roce 1320 byla sepsána listina, jíž vizitátor Jindřich Wilherinský za asistence opatů ze Zlaté Koruny a rakouského řádového domu Engelszell rozhodl spor konventu s opatem Bartolomějem ohledně sumy 110 talentů vídeňských denárů, které podle práva náležely konventu, avšak opat jejich výnos zadržoval. V téže věci se wilherinský opat, tentokrát společně s opatem ebrašským, angažoval i v roce 1323, zasadiv se o to, aby konvent své příjmy získal (*UBH*, č. 67, s. 68–69; č. 68, s. 69–70).

⁹⁷ R. Pavel, *Hohenfurt*, s. 336. *Fragmente aus dem Necrologium des Zisterzienser-Stiftes Hohenfurt*, s. 22.

⁹⁸ *UBH*, č. 76, s. 77; č. 81, s. 82; č. 83, s. 84; č. 86, s. 86; č. 91, s. 92; č. 95, s. 96.

⁹⁹ *Nota fundatores monasterii Altovadensis*, s. 384–386; *Fragmente aus dem Necrologium des Zisterzienser-Stiftes Hohenfurt*, s. 6.

¹⁰⁰ R. Pavel, *Hohenfurt*, s. 336; *Statuta III*, 1352, č. 10, s. 524; *UBH*, č. 101, s. 106.

¹⁰¹ *UBH*, č. 102, s. 108; č. 103, s. 109; č. 105, s. 114; č. 107, s. 116; (D. Kaindl, *Geschichte des Zisterzienserstiftes Hohenfurt in Böhmen*, s. 25). Oba odstoupivší opati směli např. na rozdíl od ostatních řeholníků jísti maso (*Das Wilheringer Formelbuch „De kartis visitacionis“*, 21, 1900, č. 70, s. 384–386).

¹⁰² *UBH*, č. 104, s. 111–113; *Nota fundatores monasterii Altovadensis*, s. 386.

¹⁰³ „... nam prius nimiam ipsius monasterii ob penuriam et paupertatem fratribus ultra duos annos de camera tunice nove dabantur.“ (*UBH* č. 103, s. 110). Jan z Dobrušky byl bratrem Petrovy matky Elišky z Rožmberka a zemřel v roce 1332. Petr I. z Rožmberka věnoval za jeho duši klášteru 100 kop, z nichž 50 mělo být

[14] Pečeť opata Oty III., který spravoval vyšebrodský klášter v letech 1373–1380.

Na rozdíl od předchozích dvou opatů Jindřich II., zvaný Pukasser, vedl vyšebrodský klášter plných 15 let (1358–1373). I v této době pokračoval rozvoj klášterního majetku, i když častěji než půdu dostávali nyní vyšebrodští cisterciáci od svých dobrodinců platy. O dobrém stavu klášterního hospodářství za Jindřicha II. svědčí výsledek vizitace provedené poté, co Jindřich II. na svůj úřad rezignoval. Uvádí se v ní, že klášter nemá žádné dluhy.¹⁰⁴

Jeho nástupce, opat Oto III. (1373–1380), byl zvolen do funkce 2. února 1373 či nedlouho před tímto datem. Před svou volbou zastával ve Vyšším Brodě úřad cellaria.¹⁰⁵ Opatský úřad vykonával patrně až do roku 1379, případně do počátku roku 1380, kdy zřejmě zemřel. V době před volbou dalšího opata, 12. března 1380, zaslal vyšebrodskému konventu list Petr II. z Rožmberka, církevní hodnostář, který jménem fundátorské rodiny žádal cisterciáky, aby při

používáno na klášterní hábity (*Nota fundatores monasterii Altovadensis*, s. 384). K příbuzenství pánů z Dobrušky s Rožmberky A. Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze království českého II*, Praha 1883, s. 44, 46. O datu smrti opata Alberta vypovídá klášterní nekrologium (s. 44), které zachycuje též úmrtní den Jana z Dobrušky, 16. srpen 1332 (*Fragmente aus dem Necrologium des Zisterzienser-Stiftes Hohenfurt*, s. 44, 45).

¹⁰⁴ *LCI/1*, s. 35; *UBH*, č. 109, s. 118; č. 110, s. 120; *LC I/1*, s. 151; *UBH*, č. 113, s. 125; č. 115, s. 127; č. 118, s. 131; č. 122, s. 135; č. 126, s. 140; č. 130, s. 146; *LC II*, s. 7; s. 49; *UBH*, č. 137, s. 153; č. 139, s. 156 (vizitace).

¹⁰⁵ *Nachträge zum Hohenfurter Urkundenbuch*, č. 33, s. 440; *UBH*, č. 139, s. 156; č. 140, s. 157; č. 141, s. 158–160; č. 145, s. 168; č. 150, s. 173; *LC III–IV*, s. 78; *UBH*, č. 153, s. 176. K nástupu Oty III. do opatského úřadu *UBH*, č. 139, s. 156.

výběru kandidáta respektovali přání zakladatelského rodu.¹⁰⁶ Jinak jim hrozí ztrátou přízně Rožmberků. Během doby Oty III. se patrně již začaly zhoršovat vnitřní poměry v klášteře, na něž upozorňuje jiný list Petra II., napomínajícího mnichy, aby dodržovali evangelickou chudobu. Petr II. patřil k horlivým reformátorům a jeho zásahy se týkaly nejen Vyššího Brodu, ale i dalších jihočeských klášterů (např. klarisek v Krumlově).¹⁰⁷

Volbou z roku 1380, která zřejmě proběhla v souladu s přáním zakladatelského rodu, jak žádal Petr II. z Rožmberka, se dostal do čela kláštera opat Petr (1380–1384). Zakladatelé svou přízeň klášteru zachovali, což dosvědčuje dar bratrů Petra II. a Jana z Rožmberka v roce 1383. Část výnosu darovaného zboží byla určena pro konvent a umožňovala, aby mniši dostávali jednou za dva roky nové škapulíře. Opat Petr zemřel snad 17. ledna 1384.¹⁰⁸

Nejdelší doba vlády v předhusitských dějinách Vyššího Brodu byla dopřána opatu Otovi IV., který stál v čele ústavu plných 28 let (1387–1415). Ota IV. se narodil ve Vyhnanicích u Bechyně¹⁰⁹ a mezi vyšebrodskými preláty mu náleží primát v tom, že se stal prvním opatem prokazatelně českého původu. Předpokládá se, že měl literární i odborné zájmy, jak o tom svědčí jeho jméno uvedené v některých vyšebrodských rukopisech.¹¹⁰ Mezi literárně činnými preláty své doby nebyl v opatství sám, vedle něj ve Vyšším Brodě působili převor Jan Staicze a dále cellarius Přibík, autor životopisu sv. Bernarda.¹¹¹ Bylo-li intelektuální prostředí vyšebrodského kláštera plodné, což naznačují i zprávy o vyšebrodské klášterní škole,¹¹² v jiných oblastech se mnichům zdaleka tak nedařilo. Přes podporu rožmberského rodu¹¹³ se ve velmi špatném stavu ocitlo klášterní

¹⁰⁶ Petr II. z Rožmberka (1326–1384) byl významným církevním činitelem druhé poloviny 14. století. Na jedné straně mnohoobrobník, hromadící prebendy, na druhé straně vzdělaný a přesvědčený reformátor církve, muž značného politického rozhledu i mecenáš, jenž obohatil jižní Čechy dodnes obdivovanými díly, ať již mluvíme o výstavbě kláštera augustiniánů kanovníků v Třeboni, dílech malířských (včetně cyklu Mistra třeboňského), sochařských, či dílech z oblastí knižní. V roce 1384 mu pro jeho schopnosti nabídl papež Urban VI. dokonce kardinálský klobouk, ten však s ohledem na zhoršující se zdravotní stav již Petr II. nepřijal (J. Kadlec, *Petr II. z Rožmberka*, Strahovská knihovna 5–6, 1970–1971, s. 89–98).

¹⁰⁷ *Prameny k dějinám duchovenstva v době předhusitské a Husově*, č. 28, s. 140–141; č. 23, s. 136–137. Časově neurčený list musí být datován nejpozději do doby úřadu následujícího opata Petra (1380–1384), neboť Petr II. z Rožmberka zemřel roku 1384.

¹⁰⁸ *UBH*, č. 159, s. 187; *Monumenta Vaticana V*, č. 65, s. 57; *UBH* č. 163, s. 191. Obdarování kláštera bratry z Rožmberka (*UBH* č. 161, s. 189). Úmrtní datum opata Petra je do vyšebrodského nekrologia vepsáno mladší rukou (*Fragmente aus dem Necrologium des Zisterzienser-Stiftes Hohenfurt*, s. 7).

¹⁰⁹ *UBH*, č. 169, s. 199; č. 170, s. 200; č. 172, s. 204; *LC III–IV*, s. 198; *LC V*, s. 112–113; *UBH*, č. 180, s. 212; č. 183, s. 215; č. 185, s. 217; č. 187, s. 219; *LC V*, s. 310–311, *UBH*, č. 194, s. 235; č. 195, s. 236. K Otovu původu *Nota fundatores monasterii Altovadensis*, s. 388.

¹¹⁰ R. Pavel, *Hohenfurt*, s. 346.

¹¹¹ Vyšebrodská knihovna, sign. LXXIV.

¹¹² A. Fialová, J. Hejnic, *Z vyšebrodského rukopisu VB 49*, s. 8–20.

¹¹³ Klášter dostával od Rožmberků jak pozemkový majetek, tak peněžité částky i cennosti pro konventní kostel. Např. manželka Jošta z Rožmberka darovala opatství cenné ornáty, Jindřich z Rožmberka zlatý kříž s perlamy, zlacenou monstranci a liturgická roucha. *Nota fundatores monasterii Altovadensis*, s. 387–388.

hospodářství. Válka za vlády Václava IV. vytvořila podmínky pro povstání poddaných, jichž se opat Oto IV. obával natolik, že si netroufal opustit klášter. Zároveň klesala klášterní kázeň, což se projevovalo, stejně jako v jiných domech cisterckého řádu, nejnápadněji na odchodech mnichů z konventu.¹¹⁴ Slyšíme však i zmínky o hašteřivosti bratří, o jejich sporech s preláty a o dalších nesrovnalostech, jež vedly k tomu, že Ota IV. byl na konci své vlády vybízen, aby úřad opustil, pokud není schopen napravit poklesky bratrů.¹¹⁵ Všeobecný odklon od přísného dodržování pravidel řehole sv. Benedikta dokumentuje i papežský dispens pro opata, který od roku 1398 směl jíst maso.

V předchozích kapitolách jsme již zmiňovali paradox, že se vyšebrodskému klášteru právě v době největšího úpadku začalo dostávat významných církevních poct. Jen na okraj připomínáme, že právě Ota IV. získal v roce 1402 právo pontifikálií. Opat, jehož úřad byl plný rozporů, jak to odpovídalo dramatické době přelomu 14. a 15. století, zemřel 2. července 1415.¹¹⁶

Z následující volby vyšel vítězně Přibyslav (1415–1426).¹¹⁷ Po opatu Otovi dostal klášter druhého představitele, jehož jméno naznačuje, že byl rodem Čech. Doba úřadu opata Přibyslava, jak tomu ani vzhledem k době nemohlo být jinak, nepřinesla mnoho dobrého. V roce 1422 byl klášter dobyt a o dva roky později znovu vypleněn. Opat s konventem se v době nebezpečí uchýlili do pevného Krumlova. Nemocný opat abdikoval 4. května 1426 v tamním minoritském klášteře, kde také o měsíc později zemřel.¹¹⁸

MAJETKOVÁ DRŽBA. VYŠEBRODSKÁ KOLONIZACE

Bohaté písemné prameny vyšebrodského kláštera dovolují sledovat vývoj pozemkové držby, jak se utvářela od poloviny 13. století až po první desetiletí 15. věku. Bylo již řečeno, že obvěnění kláštera nebylo pro cisterciáky příliš výhodné, neboť je tvořily převážně rozptýlené statky ležící v širokém pásu jižních Čech. Vysvětlili jsme i příčiny této neobvyklé donace, které vycházely z dosud nedokončené kultivace horního Povltaví a ze snahy lokátora zabezpečit klášter dostupnými příjmy. Ve svém okolí klášter získal pouze dosud

¹¹⁴ Zachovaly se dva listy, týkající se mnicha Petra, který opustil vyšebrodský klášter, v nichž je nabádán k návratu (*Prameny k dějinám duchovenstva v době předhusitské a Husově*, č. 21, s. 133–134; č. 22, s. 134–136).

¹¹⁵ List neznámého opata, regist in: A. Fialová, J. Hejnic, *Manuálník vyšebrodského převora Jana Staicze z první poloviny 15. století*, č. 32, s. 50.

¹¹⁶ Opat spolu s jedním mnichem, kterého sám určí, měli dovoleno jísti maso ve dnech, kdy to církev nezakazuje. Podle Řehole sv. Benedikta mniši s výjimkou nemocných a velmi slabých maso v kláštěrech nesměli jísti vůbec (*Regula Benedicti, Řehole Benediktova*, Praha 1998, kapitola 39, s. 101). Úmrtí datum uvádějí *Fragmente aus dem Necrologium des Zisterzienser-Stiftes Hohenfurt*, s. 38.

¹¹⁷ *UBH*, č. 206, s. 254; č. 207, s. 255; č. 189 s. 227.

¹¹⁸ D. Kaindl, *Geschichte des Zisterzienserstiftes Hohenfurt in Böhmen*, s. 32–33.

[15] **Prostor tzv. Klášterního lesa.** V rámci vyšebrodské kolonizace zde bylo založeno pravděpodobně devět vesnic. Po druhé světové válce se tato oblast dostala do tzv. hraničního pásma. Všechny vesnice, které se zde nacházely, včetně farního kostela v obci Kapličky (Kappeln), srovnala v roce 1959 armáda se zemí.

nekolonizovaný les, tvořící část hraničního území mezi Čechami a Rakouskem. Vysvětlení, proč byla počáteční držba vyšebrodských cisterciáků natolik rozptýlená, můžeme hledat i v tom, že si fundátor hodlal ponechat území kolem hradu Rožmberka pro rodové potřeby. Teprve vyměněním krumlovské větve Vítkovců (1302) a přenesením ústředí rožmberského panství na Krumlov přestal mít zakladatelský rod zásadní zájem na této oblasti a její část postupně přešla do rukou kláštera. Mezi vyšebrodskými příjmy raného období připadla zvláště významná role patronátním právům nově zakládaných kostelů. Již při svém založení dostal klášter práva ke třem farním kostelům a během následujících zhruba 25 let se jejich počet rozšířil o dalších osm kostelů, z nichž jeden byl filiální.¹¹⁹

Panství v okolí kláštera se začalo postupně tvořit po roce 1275, jak to umožňovala postupující kolonizace kraje. Ke vzniku a rozvoji klášterní domény v okolí Vyššího Brodu přispěli v rané fázi především členové rožmberské a krumlovské větve rodu Vítkovců, později i další mecenáši, stejně jako klášter sám, ať již máme na mysli nákup statků, či kolonizaci Klášterního lesa.

Velký význam pro vývoj vyšebrodské državy měl zisk hořického zboží, ležícího severozápadně od Vyššího Brodu, které cisterciáci získali v roce 1290. Hořické zboží se stalo samostatnou enklávou statků náležejících opatství a spolu s Klášterním lesem druhým místem jeho kolonizace. Vedle těchto dvou panství postupně vznikalo třetí, a to na východ od Vyššího Brodu, které tvořilo pruh táhnoucí se severojižním směrem od Krumlova ke klášteru. Kromě toho si mniši stále udržovali menší enklávu majetků v okolí Českých Budějovic. Nečetné rozptýlené statky pak vlastnili za česko-rakouskou hranicí.

Od konce 20. let 14. století se rozšířil okruh dobrodinců kláštera. Kromě Rožmberků a jiných členů vítkovského rozrodu nacházíme mezi donátory také další, více či méně vznešené rodiny z oblasti jižních Čech a Horního Rakouska. Druhá polovina 14. století přinesla zásadní změnu struktury darů, jež klášter získával od svých mecenášů. Místo dosud převažující půdy začal klášter častěji dostávat platy. Jejich hodnota mohla v některých případech dosahovat značné výše a někdy se i rovnala příjmům z celých vsí.¹²⁰

Vyšší Brod rozšiřoval svou doménu plynule až do přelomu 14. a 15. století. Z hlediska vnějšího byl tento rozvoj umožněn pozdějším nástupem kolonizace okolní krajiny, z vnitřního pak vyrovnanou ekonomickou situací kláštera

¹¹⁹ Součástí původního nadání tvořila práva ke kostelům ve Vyšším Brodě, Rožmitále a Přídolí, v letech 1261–1286 byly získány ještě farní kostely ve Veselí nad Lužnicí, Rychnově u Nových Hradů, rakouském Raabsu, v Rožmberku nad Vltavou, Horním Stropnici, Strýčicích, Boršově a kostel v Horním Dvořišti, jenž byl filiální k Rožmberku.

¹²⁰ Např. v roce 1368 klášter dostal od měšťana z Freistadtu Wernharta Steinprechera plat ve výši 6 kop grošů ze vsi Kamenná (Sacherles), *UBH*, č. 126, s. 140–141. Census vsi Ostrov a Klečín, které vyšebrodský klášter v roce 1372 koupil, činil dohromady částku 6 kop, 20 grošů a 5 vídeňských denárů (*UBH*, č. 137, s. 153–154).

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420. Svazek II. Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.